

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԻՆՆԵՐՈՐԻ ՏԵՐԻ

№ 28

23 ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1890

Բաժանորդագիրն է տարեկան ՏԱՍՆ ըուբի, կէս տարուանը ՎԵՅ ըուբի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը (Վեկլամինովսկայա փողոց, քաղաքային վարչութեան տան հանդէպ): Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисе, Редакция иллюстрированной газеты „Ардаганк“.

Արտասահմանից՝ Rédaction du journal illustré „Ar dzagan g“.

Հոտանձին համարները գինը 30 Կ.

Յայտարարութիւնները բառին 4 Կ.

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՊԵՏՐԻՆԻՔՈՒԹԻՒՆԸ:

Ահա մի քանի շաբաթ է, որ Պոլսոյ պատրիարք Աշդեանը, ստիպուած եղաւ հրաժարական տալ, որ Պոլսոյ ազգային ժողովը ընդունեց: Ուրեմն Տաճկաստանի հայ ազգաբնակչութիւնը հրաւիրուած է իւր համար նոր հոգևոր պետ ընտրելու: Ինչպէս նա կը կատարէ իւր այդ ծանր պաշտօնը գործերի այն փափուկ գրութեան մէջ, որ այսօր մենք տեսնում ենք, ահա այն օրուայ ծանր խնդիրը տաճկահայերի, որով նոքա հետաքրքրուած են:

Ամենաանկիրթ, ամենաանգարագաստ ազգերն էլ երբ մի քանի անգամ փորձով տեսնում են այս և այն իրանց գործողութեան վնասակարութիւնը, վրայ չորրորդ և հինգերորդ անգամներին յետ են կանգնում նոյն վնասակար գործողութիւնը կրկնելուց:

Մեր պոլսեցոց համար (պոլսեցոց են ակնարկում, որովհետեւ իսկապէս նոցա ձեռքին է պատրիարքի ընտրութիւնը) չը կայ աշխարհումս որ և է, փորձով ապացուցուած անգամ համամարդկային մի օրէնք, որին հպատակուելը նոքա իրանց համար պարտաւորեալ համարէին: Նոքա, ինչպէս մենք տասնեակ անգամ տեսած ենք, տրամադիր են հարիւր և միերորդ անգամ կրկնելու նոյն գործողութիւնը. նոյն սխալ և անմիտ քայլը, որ հարիւր անգամ արած են և հարիւր անգամ տեսած նորա ապարդիւնութիւնը, վնասակարութիւնը:

ԿՈՎԱՆՍԻ ՀԱՅ ԶԻՆՈՐ

(Նկարեց պ. Տէր-Աստուածատրեան, փորագրեց Տատիշվիլի):

տովանի այսօր ամեն մի պոլսեցի: Այն բարեհայեցողութիւնը դէպի իրանց, որ նոքա որոնում էին անընդհատ եօթը տարի, ոչ միայն չը ձեռք բերին, այլ նոցա ձեռք բերածը բոլորովին իրանց ցանկացածին հակառակը եղաւ: Արդեօք ընդունակ են պոլսեցի էֆէնդիները այդ հասկանալու, այսօր լետ նայելու, թէ ինչ էր այն ճանապարհը, որով նոքա ընթանում էին

վերջին եօթը ութը տարիները: Աշխատելով «Հաճոյանալ», նոքա ամենայն օր, ժամ և րոպէ շոյում և շողոքորթում էին. իսկ դորա, այդ հաճոյանալուն պատճառաւ նոքա ստիպուած պիտի կեղծէին թէ իրանց սրտի և խղճի և թէ ամբողջ աշխարհի առջև իրանց իսկական զգացմունքները և գործերի անտանելի դրութիւնը պիտի թագցնէին:

Ոչ մի նպատակի չը հասան, յայտնի բան է, իսկ բռնած կեղծ ընթացքի հետեւանքը այսօր ակներև է: Որովհետեւ առաջին կեղծը, սուտ խարդախ քայլը ծրնեցնում է միշտ նոյնպիսի կեղծ և խարդախ գործողութիւնների մի երկար շարք. ուստի պոլսեցոց վերջին տարիների գործ դրած ֆէլիսիսներկայացնում է մեզ այդ տեսակ ֆէլիսիսի մի երկար կաքաւանք, որ ոչ միայն ստորացուցիչ է այն փոքրաթիւ մարդկանց համար, որ պատահամբ գործի գլխին են կանգնած՝ այլ անպատուարեր և վերին աստիճանի վնասակար է և այն հասարակութեան համար, որին նոքա դժբաղդաբար ներկայացնող են հանդիսանում այժմ ամենքի աչքում: Մեզ դժուար է—և ցանկութիւն էլ չունինք—քննելու, թէ ինչպիսի պղտոր սրտեր և խղճեր են, որ անընդհատ կեղծում են իրանց առջև մի ինչոր, ամենքին էլ անյայտ ֆէլիսիսի համար: Այսօր կարծեօք ժամանակ է հաւաստիանալու, որ հազիւ թէ այդ ճանապարհով պոլսեցոց յաջողուի որ և է բարելաւութիւն ձեռք բերել: Ժամանակ է մի կողմ թողնել այդ տեսակ փօլիթիքան և հետեւել ամենապարզ քաղաքականութեան: Հարկաւոր

է գործերը ներկայացնել այնպէս, ինչպէս կան և աշխատել այդ գործերի իսկական գրութեան մէջ որոնել այն աւետեաց ճանապարհը, որ մօտ ութ տարի նոքա որոնում էին ամեն տեսակ կեղծիքների և երեսպաշտութիւնների մէջ:

Մեզ թւում է, որ այդ միակ ճանապարհն է, որ մնացել է, եթէ պօլսեցիք զէթ մաղի չափ հասկացողութիւն ունին և ընդունակ են ժամանակի պահանջը բմբռնելու: Եթէ նոքա որ և է հասկացողութիւն ունին, թէ ինչ են նշանակում իրանց ամեն օր գործածած «Հաւատարիմ Հպատակութիւն» բառերը, ինչպէս նոքա հասկացվում են քիչ շատ կրթուած հասարակութիւնների մէջ, այն ժամանակ նոքա այդ միակ սղոյն ճանապարհը պիտի ընտրած լինէին իրանց իսկական հաւատարիմ Հպատակութեան պարտքը բարեխղճաբար կատարելու համար:

Յուսալ, որ պօլսեցիք, կ'ընտրեն այս և այն միջոցով մի պատրիարք, որ այդպիսի անկեղծ և պարզ քաղաքականութեան կողմնակից անձնաւորութիւն է, զա մի մեծ բան չէ, որ կատարած լինէին պօլսեցիք: Ով քիչ շատ հետևել է Պօլսոյ գործերին, նա գիտէ, որ պատրիարքը ինչ աշխարհահայեցողութեան և լինի, առանց ազդալին ժողովի և վարչական մարմինների եռանդուն աջակցութեան ոչինչ չի կարող անել: Նա անընդհատ հանգիպելով լրեններին կողմից «քառակուսի» մտքերի և հայեացքների, ինչպէս ասեց մի անգամ նոցա մի նշանաւոր պատրիարք, ստիպուած կը լինի կամ հետևելու այդ հոռուներին, — ինչպէս պատահեց այդ վերջին հօթը երկար տարիների ընթացքում — կամ օր առաջ կը հեռանայ այդ պղտոր մթնոլորտից:

Պատրիարքի ասածը և բռնած գործը այն ժամանակ կշիռ ունի, երբ ոչ միայն իրենների այս ու այն քունձ ու պուճախից լարած գիմադրութիւններին չի հանդիպի, այլ վստահ կը լինի, նախ՝ որ ինքը ներկայացնում է իւր ամբողջ հօտի բաղձանքը և այդ ամբողջ հօտը պատրաստ է ամեն մի գէպքում արտայայտել իւր համերաշխութիւնը գէպի իւր հովիւր: Միմիայն այդ գէպքում պատրիարքի հա-

յեացքները որոշ գործնական նշանակութիւն և ոյժ կը ստանան:

Այսօր ժամանակ է այդ բաները հասկանալ: Եթէ պօլսեցիք շարունակեն իրանց հինը և չը կամենան հետևել ժամանակի պահանջներին, վերջինը իրանց չի սպասի:

N. N.

ՄԱՍՈՒԼԻ ՄԻՋՈՅԱԻ ԿԱՏԱՐՈՒՈՂ ՅԱՆՅԱՆՔՆԵՐԸ

Այնպէս անգամ մենք գիտել էինք, որ զրպարտել մէկին կ'նշանակէ ստորացնել նորան ուրիշների առաջ, հրապարակելով նորա մասին անպատուաբեր փաստեր և գործողութիւններ: Այսպիսով զրպարտութիւնը տեղի ունի այն ժամանակ, երբոր հրապարակում են թէ այս ինչ անձնաւորութիւնը կատարել է որ և է անպատուաբեր գործ, եթէ ոչ առանց վարմունքի զրպարտութիւն չկայ: Քացի այս մարդու երեսին զրպարտել ոչոքի չի կարելի, որովհետև այս գէպքում առաջ է դալիս վիրաւորանք միայն: Որոշ անձնաւորութեան վերագրած անաղին վարմունքը պէտք է պատահած չ'լինի իրականապէս, որովհետև ստորացնող, բաց ճշմարիտ, իսկական գործերի հրատարակումը զրպարտութիւն չէ օրէնքի տեսակէտից: Այս յանցանքի վրայ սովորաբար նայում են կամ անհատի տեսակէտից և կամ հասարակական տեսակէտից: Հասարակական շահը պահանջում է, որ ամեն ոք իրաւունք ունենայ ասելու, հրապարակելու ճշմարտութիւնը, որպէս զի կարելի լինի արգարապէս գնահատել հասարակական ասպարիզում գործող անձանց:

Այս տեսակէտին հետևող օրէնսդրութիւնը թոյլ է տալիս ամեն մարդու մասին հրապարակել ճշմարտութիւնը, արգելելով միմիայն սուտ և չեղած իրողութիւնների հրապարակումը:

Անհատական տեսակէտը պահանջում է, որ առհասարակ ոչ մի անձնաւորութեան մասին չ'տարածուին ստորացնող փաստեր, թէկուզ ուրանք իրօք կատարուած էլ լինին: Առաջին գէպքում յանցանքը կրում է

զրպարտութիւն, իսկ երկրորդ գէպքում անուանարկութեան անունը:

Փրանսիական և անգղիական օրէնքները մի քանի բացառութեամբ ընդունում են միմիայն անուանարկութիւնը:

Զրպարտութեան համար պատժվում է ուրեմն միմիայն սուտ փաստեր, բայց ոչ խօսքեր, մէկին վերագրողը: Այս հիման վրայ հրապարակած տեղեկութիւնները ապացուցանողը պատժի չէ ենթարկվում, թէպէտ նա այս գէպքում էլ կարող է պատասխանատու լինել ոչ զրպարտութեան, այլ հասարակ վիրաւորանքի համար: Ռուսաց և գերմանական պատժագրքերը աւելի հակվում են գէպի հասարակական տեսակէտը, թոյլ տալով մէկի ստորացնող վարմունքների մասին հրապարակողին ապացուցանել հաղորդած տեղեկութիւնների իսկութիւնը, թէև ռուսաց պատժագրքի մէջ 1865 թուի օրէնքով աւելացել է անուանարկութեան համար հրատարակուած նոր օրէնքը:

Տպագրական զրպարտութեան մասին ռուսաց պատժագրքի 1535 յօդուածի երկրորդ մասում ասուած է.

«Երկու ամսից մինչև ութ ամիս բանտարկութեան են ենթարկվում նոքա, որոնք թոյլ են տալիս իրանք կամ իրանց կարգադրութեամբ կամ համաձայնութեամբ տպագրութեան կամ մի այլ կերպ տարածուած հեղինակութեան և նամակի միջոցաւ զրպարտելու մէկին»:

Յետագայ յօդուածը խօսում է ծնօղների և այլ մերձակայ ազգականների զրպարտելու մասին: Այս վերջին օրէնքը պահանջում է, որ յայտնի անձնաւորութեան պատիւը մամուլի միջոցաւ շոշափողը անպատճառ ապացուցանել իւր հրապարակածը, որովհետև տպագրական խօսքը յանկարծ չէ դուրս թռչում մարդու բերանից, անիրաւացի տպածը չի կարելի մեկնել բարութեամբ: Գրուածը պէտք է շարել, պէտք է սրբագրել և պէտք է տպել վերջնականապէս: Զատ անգամ շաբաթներ և ամիսներ են անցնում, մինչև որ զրած գիրքը լոյս կ'տեսնի բոլորովին պատրաստ: Օրէնքը չի կարող թոյլ տալ հրապարակելու սուտ տեղեկութիւններ, որոնք կարող են սպանել մարդու ամբողջ կեանքը, վիշտ

պատճառել նորա ազգականներին և ընտանիքին: Այս մամուլի ազատութեան սահմանափակումն չէ, այլ մամուլի կամայականութեան դէմ է միմիայն հիմնած այս պահանջը: Եւրոպական նորագոյն օրէնսդրութիւնը այս առնչութեամբ է նախընտրել իսկութիւնը ապացուցանել այն հանգամանքով, որ հրապարակած փաստը բոլորին յայտնի է:

Նա, որ հրապարակում է մէկի վերաբերութեամբ ատելութիւն առաջացնող, նորան հասարական կարծիքի առաջ ստորացնող փաստեր, ասում է գերմանական պատժադրքի 186 յօդուածը, պատժի է ենթարկվում և այլն:

Ջրպարտութեան հետ կից գոյութիւն ունի և անուանարկութիւնը, որ իսկապէս նոյն զրպարտութիւնն է, բայց մի քանի որոշ, տարբեր յատկանիշներ ունի այս յանցանքն. մինչդեռ զրպարտութիւն է համարվում մէկի մասին հրապարակած ստորացուցիչ, բայց բոլոր փաստերը, անուանարկութիւնը ընդհակառակը ասվում է մամուլի մէջ առհասարակ մէկին ստորացնող փաստի հրապարակումն, թէկուզ իրօք և այս փաստերը ճիշտ էլ լինին: Անուանարկութիւնը (диффамация) արդէն կ'աշխատում է մէկի պատիւը վայր ձգող փաստերի տարածման մէջ: Այստեղ դատարանը միմիայն ստուգում է թէ արդեօք հրատարակած փաստերը կարող են վնասել զանգատուողի պատուին թէ ոչ: Անուանարկութեան օրէնքի նպատակն է ապահովել մասնաւոր մարդու կեանքը: Այս օրէնքը արգելում է հրապարակ հանել մարդու մասնաւոր կեանքի այնպիսի հանգամանքներ, որոնք հասարակութեան չեն վերաբերում և միմիայն իզուր տեղը վրդովում, անմեղ տեղը մասնաւոր մարդու հանգստութիւնը: Անուանարկութիւնը իրականացումն է գտել Ֆրանսիական այն ասուացքի մէջ թէ «la vie privée doit être murée»

Բացառութիւն լինում է միմիայն պաշտօնական անձանց վերաբերութեամբ: Եթէ անուանարկութիւնը տեղի է ունեցել որ և

է պետական պաշտոնեայ կամ հասարակութիւնից ընտրուած պաշտօնեայի մասին, օրէնքը այս դէպքում միայն թույլ է տալիս ապացուցանել հրապարակած ստորացնող փաստերի ճշտութիւնը: Այս բացառութեան հիմքը այն է, որ վերոյիշեալ անձանց կեանքը բացառապէս մասնաւոր չէ:

Սակայն այս դէպքում էլ պահանջվում է, որ ապացուցները զբաւոր լինին: Այսպէս չի կարելի անուանարկութիւնը արդարացնել վկաներով, մինչդեռ զրպարտութեան մասին այս կարելի է անել:

Այստեղից երևում է, որ անուանարկութեան կամ զրպարտութեան համար գանգատուելը իսկապէս զանգատուողի կամքից է կախուած: Արդէն ամեն մի վիրաւորուած ինքը պիտի որոշէ թէ ինչ յանցանք է տեսնում հակառակորդի վարվորութեան մէջ և դատարանը չի կարող փոխել մեղադրանքը: Եթէ մի մարդ գանգատուել է, թէ նորան զրպարտել են, դատարանը իրաւունք չունի իւր հայեցողութեամբ նոյն վարմունքը անուանարկութիւն համարել և այս վերջին յանցանքի համար պատժել և ընդհակառակը: Միմիայն դատարանը պէտք է քննէ նախ թէ արդեօք զրպարտողը ապացուցանում է, թէ ոչ, իւր հրատարակութիւնը, իսկ անուանարկութեան մասին եղած գանգատի ժամանակ միմիայն պէտք է իւր հայեցողութեամբ վճռէ, թէ արդեօք հրապարակածը ստորացնող է թէ ոչ: Անուանարկութեան մասին Ռուսաց պատժադրքի 1039 յօդուածը ասում է.

Մասնաւոր մարդու, պաշտօնեայի, որ և է ընկերութեան կամ հիմնարկութեան մասին մամուլի մէջ անպատուաբեր և արժանաւորութեան վնասող հրապարակում անողը ենթարկվում է կամ բանտարկութեան երկու ամսից մինչև մի տարի և չորս ամսուայ բանտարկութեան կամ տուգանքի մինչև հինգ հարիւր ռուբլի և կամ այս պատիժներից մէկին ըստ դատարանի հայեցողութեան:

Այս յօդուածից տեսնում ենք, որ անուանարկութեան համար կարելի է պատժել և տուգանքով, մինչդեռ զրպարտութեան մէջ պատժի այս տեսակէտը բոլորովին չկայ: Անկասկած, ով գանգատ է սկսում

ըստ 1039 յօդուածի նա մտածում է միմիայն պատժել տալ իւր մասին աննպաստ հրապարակումն անողին, որովհետև դատարանը չի քննում այս դէպքում տալածի սխալ կամ ճիշտ լինելը, այլ միմիայն հրապարակումի յատկութիւնն է որոշում: Եթէ տպուածը անպատուաբեր է, ստորացնող է զանգատուողի արժանաւորութիւնը, դատարանը առանց հարցնելու թէ ճիշտ է կամ սխալ հրապարակումն է՝ արդէն պատժում է հեղինակին: Ջրպարտութեան համար գանգատուողը կարծես թէ ասում է իւր հակառակորդին:

— «Դուք ահա անազնիւ էք ասում ինձ Դուք ահա վերագրում էք կեղտոտ վարմունքներ. ահա, համեցէք և ապացուցէք»:

Իսկ անուանարկութեան մասին զանգատուողը չի կամենում արդարանալ հասարակական կարծիքի առաջ, նա միմիայն վրէժխնդիր է լինում նրանից, ով իրան անհանգստացրել է, նա միմիայն կամենում է պատժել տալ և ուրիշ ոչինչ:

Գալով այս երկու յանցանքների մէջ եղած ուրիշ տարբերութիւններին դիտելու արժանի է, որ անուանարկութեան համար նշանակած պատիժը աւելի ծանր է քան թէ զրպարտութեան: Ջրպարտութեան դէմ կարելի է գանգատ անել ըստ պատժադրքի 4 պարագ. 158 յօդուածի երկու տարուայ ընթացքում յանցանքը տեղի ունենալուց օրից, իսկ անուանարկութեան դէմ մի տարուայ ընթացքում:

Բացի այս զրպարտութեան համար եղած դատաստանական վճիռները կարելի է տպագրել առանց դատարանի թույլտւութեան, մինչև անգամ կարելի է դատաստանի նիստերի մասնաւոր հաշիւները հրատարակել: Իսկ անուանարկութեան վերաբերեալ գործերում ըստ քրէական դատավարութեան օրէնսդրքի 1213 յօդուածով կարելի է միմիայն վերջնական վճիռները տպագրել, այն էլ դատարանի թույլ տուութեամբ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլսից մեզ գրում են.

Վերջին մի ամսուայ ընթացքում Յու-
նաց և Հայոց պատրիարքարանները իրենց
ազգային-եկեղեցական առանձնաշնորհմանց
Համար մի քանի անգամ կազմեցին կրօնա-
կան Համագումար ժողովներ և ապա այդ
առթիւ մի մի տեղեկագիր մատուցին
կախերական կառավարութեան: Ըստ որում
այդ տեղեկագրերում օրինակ ամուսնական,
ժառանգական և Համաձայն խնդիր-
ներու մէջ երկու պատրիարքարաններն
կուգեն լիազօր իրաւունք և մինչև իսկ
իրենց կուգեն սեփականիլ այնպիսի արտօ-
նութիւններ որ ուղղակի այլ ևս կառա-
վարութեան իրաւասութեան կը պատկանի.
ուստի կառավարութիւնն առանձին յանձ-
նաժողով կազմած է յիշօրէն քննելու
պատրիարքարանաց առաջարկները:

Հայոց պատրիարքարանի Համագումար
ժողովներուն չեն մասնակցած Երուսաղէմի
պատր. փոխանորդ Սիմէօն արք. եպիսկոպոս
Սէֆէրեան, Մեղքիսեպէկ եպ. Մուրապեան,
Վահրամ եպիսկոպոս Մանկունի, Արիստակէս
եպ. Գերձակեան, Գրիգորիոս եպ. Յովհան-
նիսեան նախկին առաջնորդ Պարսկաստանի
և Հնդկաստանի: Այս եկեղեցականք բո-
լորովին հակակարծիք լինելով Համագու-
մարի ամուսնական, ժառանգական, վան-
քական խնդրոց մասին տուած առարկու-
թիւններին, հրաժարած են իրենց Համա-
ձայնութիւնը տալու:

—Խրիմեան հայրիկ չը պիտի ներկայ
լինի միւսուորի օծման ի Ս. Էջմիածին:

Ե Զ Ի Պ Ի Ն Ե Ր *)

Եզդիկների բնաւորութեան և բարոյա-
կան արժանեաց մասին գիտողները կար-
ծիքները խիստ տարբերում են միմեան-
ցից: Հին հայկական մատենագիրների նա-
խատական ոճին հետևեց նաև անցեալ
դարու երկրորդ մասում հռոմէական քա-
րողիչ Գարցունին, որ նույնպէս կրօնական
հակակրօնական պատճառով Եզդիկներին
անուանում է մի բարբարոս ժողովուրդ,
որ օրէնք, բարք, պահք և աղօթք չունի:
Պորա հակառակ Այնսօրթը պաշտպանում
է այդ բազմաշարժար և զրպարտուած ժո-
ղովրդին: Արջափ երկուր ժամանակ և ճիշտ

կերպիւ ճանաչեց դոցա այդ նախապաշա-
րումից ազատ ճանապարհորդն, այնչափ
ևս նպաստաւոր եղաւ նորա կարծիքն այդ
ժողովրդի համար: Ինձ ևս այդ վատա-
համբաւ օտտոնապաշտներն երևացին,
հարկաւ միայն թեթև կերպիւ ծանօթա-
ցալ ես դոցա հետ Հայաստանում և
Քուրդստանում, իբրև անկեղծ, բարեսիրտ
և հիւրասէր ժողովուրդ, որ չնայելով իւր
աղքատութեանը, վրանների տակ սիրով
ինձ հետ բաժանեցին իւրեանց ունեցածը
և ըստ ցանկութեան տուած ընծայով բա-
ւականանում էին և շնորհակալ լինում:
Իմ երևանցի հայ բարեկամների կարծի-
քն ևս, որոնք երկար ժամանակ Եզդի-
կների մէջ են ապրել և ողջ հետ յարա-
բերութիւն ունեցել, նպաստաւոր էր նո-
ցա համար: Սոքա այնչափ բարի եղան,
որ բառացի թարգմանութեամբ ինձ հա-
ղորդեցին քրդական և Եզդիկների բանաս-
տեղծութիւնից մի քանի նմուշներ: Պոքա
մեծ մասամբ դիւցազներգական բովանդա-
կութիւն ունին, պատերազմական և ճա-
կատամարտի երգերի հետ կան նաև սի-
րոյ երգեր: Թարգմանութեան նայելով
ձեռք մի փոքր անտաշ է, պարունակու-
թիւնը պարզ և բնական, դոցա մէջ կան
նաև այնպիսի սիրուն հատուածներ, որ
նմանում են Ուկրաինայի կողակներին եր-
գերին. իսկ ընդհանրապէս աւելի ուսկա-
օտարոտի, քան կարելի էր սպասել մի
վայրենի ժողովրդից *): Երբեմն ամբողջ
բանաստեղծական զրուածքը շնչում է
քնքշութիւն և տենչանք, թախծութիւն
և տրամուլթիւն:

Այս բանաստեղծական գրուածքների
պարունակութիւնից երևում է, որ Եզդի-
կներն սատանայի հետ ի միատին երկր-
պագում են նաև գեղեցկութեան և սիրոյ
պաշտաման, ինչպէս որ հնագրեան կա-
պաշտ, երկիւղած Հէլլէններն և միջին դա-
րերու քրիստոնեայ երկիւղած տրուբադուր-

ները: Այս ժողովուրդը գիտէ իւր չարա-
րանքի մէջ նաև սև աչերով և խուճուճ
մազերով ոգևորուել:

Եզդիկներն իւրեանց մեծ և ամենա-
բարձր Աստուծոն անուանում են արարա-
կան Ալլահ բառով. իբրև փրկիչ նոքա
պաշտում են արեգակը և լուսը և կամ
Աստուծոյ շունչը, որին Արաքսի վրայ
բնակուող Եզդիկները նոյնանիշ են համա-
րում Քրիստոսի հետ: Ըստ նոցա ասու-
թեան. լուսը՝ Մարիամ կոյսի կրծքից
դուրս գալով մարդկային կերպարանք է
ընդունել և երկնային վարդապետութեան
ճշմարտութիւնն ու մաքրութիւնը ցոյց
տալու համար խաչուել է և ապա առանց
թաղուելու նորից Աստուծոյ մօտ վերա-
դարձել: Ոչ միայն Արաքսի մօտ ապրող
ցեղերն, այլ նաև Մօսուլի կուսակալու-
թեան Եզդիկներն արտաքոյ կարգի պա-
տիւ են տալիս Նազովրեցի Յիսուսին:
Նոքա նորան կոչում են Բէ-Իգաի-Նուրա-
նի այսինքն Յիսուս Լուս: Այս կամ խաչի
անունն նոքա յիշում են միայն հանդի-
սաւոր առիթով, աղօթքի ժամանակ և
այլն: Այլ Եզդիկների ցեղեր Քրիստոսին
կոչում են Իսա-Փեղամբար, այսինքն Յի-
սուս Մարգարէ: Ով Յիսուսի և Ալլահի
անունով անիծում է, պէտք է քառաս-
նօրեայ ապաշխարանք յանձն առնէ: Այս
ապաշխարութեան ժամանակ յանցաւորը
չի կարող իւր տանից կամ վրանից դուրս
գալ և ոչ ոք չը պէտք է նորա հետ յա-
րաբերութիւն ունենայ: Զբաղակալ տօն
օրը Եզդիկների համար հինգշաբթի օրն է.
այդ օրը նոքա չեն աշխատում և պահե-
ցողութիւն ու աղօթքով են անցկացնում:
Կարողութիւն ունեցող այդ մարդիկ այդ
օրը բարեբարութիւն են անում և իրանց
աղքատ ծանօթներին մի աման փլաւ են
ուղարկում: Նոքա աղօթում են առաւօ-
տեան արևի ծագման ժամանակ, երես-
ները գէպի արևելք դարձնելով: Առաջ

*) Փոքր Ասիայում տարածուած են նաև քրդա-
կան և Եզդիկների երգերի տաճկական թարգ-
մանութիւնները: Սինդսարի և Կորդուաց լեռ-
ների վայրենի ու քաջ բնակիչներն, որ Կով-
կասեան ցեղերի նման, գէնքը ձեռին են
իրանց ազատութիւնը պահպանում. համարեա
թէ միայնակ են արտադրում արևելքի երգիչ-
բանաստեղծներին: Դիւցազներգական բանաս-
տեղծութեան արուեստը տաճիկների հայերի և
վրացիների մօտ արդէն վաղուց յորատուղուել
է ողջա քաղաքական հանգամանքների ճահճի
մէջ: Հայտակ ազգերը շուտով կորցնում են
իւրեանց բանաստեղծական շնորհքը, ինչպէս
որ ամենապարզ կերպիւ երևում է կազակների,
Ուկրաինայի անապատի սբանչելի հին երգիչ-

ների մօտ: Ինձ հաղորդուած քրդական և եզդի-
կների թարգմանած երգերի մէջ կան բազ-
մաթիւ կտորներ մեծ բանաստեղծութեանց,
որոնցից տարաբաղդաբար չը կարողացանք մի
ամբողջութիւն կազմել: Պոքա մէջ ամենից լիա-
կատարն են Եզդիկների Բաղօփանի մօտ տա-
րած չաղթանակը, Քէշիշ-պօլօի հրամանատա-
րութեան ներքոյ, և Սուլէյման աղայի չաղ-
թանակը—Արարատի մօտ Ջալալ ցեղի վրայ
երգող դիւցազնական բանաստեղծութիւնները:
Եզդիկերգական բանաստեղծութեանց մէջ զը-
տանում է և մէկ աղջկայ ողբը, որի սիրելին
Տաճիկներից զինուոր է տարւում և մի Եզդիկ
պատերազմական կնոջ ողբը, Ռէշիդ փաշայի
սարսափելի աւերումից յետոյ:

*) Տէս «Նրճագանք» № 27 (26):

նոքա ծածկում են իրանց երկու ձեռքով դէմքը, համբուրում են, խոնարհւում են դէպի երկիր, դիպչում են հողին ձեռքով և ապա մատներն ծալելով դիպչում են ճակատին: Նոցա աղօթքները կարճ են և պարզ: Աւագ ուրբաթ գիշերը նոքա մի գաղտնախորհուրդ տօն են կատարում, որի մասին նոքա սիրով չեն պատմում: սակայն մի հայ ականատես վկայում է, որ այդ ժամանակ անպարկեշտ բան չէ անւում այնտեղ, ինչպէս որ տարածում են Եգիպտոսի թշնամի իսլամականները: Նոքա երգում են և աղօթում ընդհանրապէս անհետ մեծ երկրաշարժութեամբ, գինի են խմում և անխմոր հաց են ճաշակում մի ընդհանուր ամանից, և այս ծիսակատարութիւնը կարծես նմանւում է քրիստոնէական հաղորդութեան: Իւրեանց աղօթքներն ու երգերը նոքա օտարներին չեն հաղորդում: Տարուայ մէջ երեք օր խիստ պահեցողութիւն են անում, մահմեդականների նման միայն գիշերն են ուտում և այդ ժամանակամիջոցում անասուններին ևս չեն կերակրում: Բոլոր Եգիպտոսի հոգևոր գլուխն է Ղէյխ-խանը, նոցա պապը, որ բնակւում է Բաագլի-ում, որ գտանւում է Մոսուլից հիւսիս, Ամադիայի ճանապարհի վրայ, մի ուղղաձիգ ժայռի տակ: Այս Եգիպտոսի պապի բնտանիքը պէտք է շատ հին լինի և ինքը բոլոր Եգիպտոսի ցեղերից ճանաչուի իբր իշխան: Սոցանից ոմանք կոչւում են Դաս-սինի, իսկ միւսները Մուվեթին կամ գիննադի: Իւրեանց գլխավորի բնտանիքին նոքա անուանում են Պէսմէր կամ Բէգ-զադէ: այդ բնտանիքը պէտք է որ Օմմիադների տանից լինի, որի առաջին խալիֆը, Մուաւիան, Եգիպտոսի հայրն էր:

Լալէզում, Եգիպտոսի ամենամեծ ուխտատեղում, որ գտանւում է Բաագլիից մի քանի ժամ հեռու, կանգնած է մի մեծ քառանկիւնի շինութիւն, որ պարունակում է իւր մէջ աչնափ սենեակներ, որչափ օր որ պարունակում է մի տարուայ մէջ: Այս սենեակներում վառւում են յաւիտեական ճրագները. սրբութեան սրբութիւնը գտանւում է շինութեան մէջտեղը: Մէլէք Տաուսի ամենասուրբ նշանակը այնտեղ է դրուած երկրպագութեան համար. իբր թէ այստեղ է մեծ մարգարէ Ղէյխ-Հադին առաջին անգամ հաւատացեալներին երեւացել: Նորան պահում և պաշտում են մի պաճուճապատանի կերպարանքով, որին Եգիպտոսի տաճկա-թաթարական բառով «թաշ»-են — այսինքն Ղուռան են, անուանում:

Եգիպտոսի հոգևորականութիւնն երկու դասակարգի է բաժանւում. բարձր դասակարգին են պատկանում Ղէյխ կամ Ղէխ կոչուածները, իսկ ստորին դասակարգին պիւրերը: Այս քահանաները ցրուած ապրում են իւրեանց ժողովրդի մէջ և սովորաբար նոցա առաջնորդներն են լինում նաև աշխարհական գործերում: Դոցանից իւրաքանչիւրի իշխանութեան ներքոյ են մի քանի ընտանիք, որոնք երբեք այլ քահանայի մօտ չեն կարող գնալ: Այս հոգևորականների զգեստը շատ պարզ է. մի կոշտ բրդեայ շապիկ, ինչպէս որ ունէին հին հայկական միայնակեացները, և դորա վրայ մի լայն զգեստ սև բրդից և գլխի վրայ մի սև գլխապատ: Բարձր հոգևորականութիւնը Բաագլի և Լալէզում պէտք է որ սպիտակ գլխապատ ունենան:

ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԱՅ ԶԻՆՈՒՈՐ

(Պահականոցի առաջ):

Նոցա մօրուսին երբեք մկրատ չը դիպչի: Եգիպտոսի բոլոր քահանաներն ամուսնացած պէտք է լինեն, բազմակնութիւնը թոյլ է տուած նոցա, այն ինչ հասարակ մարդն, ինչպէս և Քուրդը, սովորաբար մի կին ունէ: Քահանաների ձեռնադրութիւնը շատ նման է հայոց քահանաների ձեռնադրութեանը: Երբ մի հոգևորական պաշտօն թափուր է մնում, իսկոյն այդ պաշտօնի համար նոր նշանակուած անձին տանում են քահանայապետի մօտ, առաջուց լողացնելով նորան ցուրտ ջրի մէջ. այստեղ նա հասարակութեան և հոգևորականութեան ներկայութեամբ ծնկաչոք է լինում. ապա ներկայ եղողները միասին երգում են այն երգն, որ պարունակում է իւր մէջ հոգևոր պաշտօնի բոլոր պարտականութիւններն և կանոն-

ները: Երգելուց յետոյ բերում են քահանայական զգեստներն, որ ձեռքից — ձեռք տալով են տեղ հասցնում և ամեն մէկն առանձին թքում է այդ զգեստի վրայ — ըստ արևելեան հասկացողութեան թքելը զգուսնքի նշան չէ, այլ մի միջոց՝ ամեն տեսակ չարութիւն և դժբաղդութիւն սիրած առարկայից հեռու պահելու: Քահանայ զգեստաւորուելուց յետոյ՝ հասարակութիւնը համբուրում է ձեռնադրուածի ձեռքը և այս հանդիսաւոր գործողութիւնը վերջանում է խնձուղով:

Եգիպտոսի հոգևորականներն են իրագործում թալատութիւնն. այս սովորութիւնը Եգիպտոսի բոլոր ցեղերի մէջ գործածական չէ: Ժամասացութեան ժամանակ քահանան գրուած գիրք չէ գործ դնում, որ առհասարակ գոյութիւն չունի այս աղանդի համար. սակայն ամեն եկեղեցական արարողութեան ժամանակ նա հագնում է մի շապիկ, որ նման է կաթոլիկ քահանայի հագածին: Ամուսնական պայմանադրութիւններն և թաղման ծէսը կատարւում է միշտ քահանայի ներկայութեամբ, որի վրայ և պարտականութիւն կայ հսկելու, որ ժողովուրդը ճշտիւ պահպանէ նախնի սովորութիւններն ու բարքը: Թաղման հանգէսը սատանայապաշտների մօտ շատ տարօրինակ է և այդ գաղտնիքը դեռ ևս ոչ մի օտարական չէ կարողացել իմանալ: Այն երգերն, որ Եգիպտոսի քահանաներն երգում են բաց գերեզմանների վրայ առանձնապատու եղանակով և տարօրինակ շարժումներով՝ հաղորդում են միմեանց գաղտնի. թաղման հանդիսին նոքա չեն թոյլ տալիս ոչ մի օտարականի ներկայ լինել թէև դա լինի և հանգուցեալի բարեկամը: Վերջիշեալ Դասպար Տէր-Ղեռնդեանը նոյնպէս չէ կարողացել այդ գաղտնիքն իմանալ, թէև նա երկար տարիներ ապրել էր Եգիպտոսի մէջ և իբրև բարեկամ Բագլուսին Միրզա-աղայի, նոցա կեանքն ու կրօնական ծէսերը ճշտիւ կարող էր ուսումնասիրել: Այնչափն ապահով է, որ Եգիպտոսի հաւատում են հոգևոր անմահութեանը, դրախտին և դրժողքին: Այս ժողովրդի տարօրինակ առանձնապատկութիւններից մէկն էլ այն է, որ նա հաւատում է կախարդական շրջագծի թովջութեանը. եթէ մի քնած Եգիպտոսի շուրջը փայտի ծալքով գետնի վրայ մի շրջագիծ քաշէք և ապա արթնացնէք նորան, նա չի համարձակուի տեղից շարժուիլ, կ'ողբայ և կ'ինդրէ անյնողներին այդ շրջագիծն ոչնչացնել, եթէ ոչ ոք չը կատարէ նորա խնդիրքն, այն ժամանակ

նա կը մնայ օրերով շարունակ այնտեղ ընկած արտասուալի աղաղակներ արձակելով: Ինչպէս ասում են Հայերն յաճախ այդպիսի կատակ են անում քնած Եղիւղիներին հետ:

Եղիւղիները սատանայի մասին սիրով չեն խօսում. ոչ մի պայմանով նոքա չեն արտասանում նորա անունը, ձէլթան, այլ կողմնակի նկարագրական կերպով նորան և նորա նշանակին անուանում են Մէլէք Տաուս, այսինքն սև հրեշտակ, կամ ձէլի Մաղէմ այսինքն մեծ գլուխ: Երբեմն նոքա համաձայնում են որ սատանան նորանց ամենամեծ ձէլիւր կամ Պիրն է: Ըստ նոցա ասութեան, Մէլէք Տաուսը մի անգամ Աստուծոյ ամենասիրելի ծառան կամ հրեշտակն է եղել. յետոյ Աստուծոյ բարկացել և անիծել է նորան, սակայն ոչ յաւիտեան: Ապաշխարելուց և պատժի ժամանակը լրացնելուց յետոյ Մէլէք Տաուսը նորից կ'արժանանայ Աստուծոյ ողորմութեանը և նորա սիրելին կը լինի: Իսկապէս Աստուծոյ սև հրեշտակը դէմ բարկացած չէ եղել, այլ միայն կամեցել է արդարապես լինել: Մարդկանց կողմից չի մարտնչուել և ամօթալի է աղամամեղքը և ամեն տեսակ երկրային չարքները սատանայի աղգեցութեանը վերադրել, որովհետև Աստուծոյ նոցա կատարեալ աղատութիւն է տուել իրանց զործունէութեան և կամքի համար: Չ'պէտք է անիծել մի Աստուծոյ երեսից ընկած հրեշտակին, որ նորից պէտք է իւր ոյժը ձեռք բերէ. ով այդ անում է, ապագայում կը զղջայ: Մէլէք Տաուսին պատժելու պատճառի մասին, նոքա ասում են, որ երբ Ադամը դրախտում առաջին զիշերը մօտենալիս, վախեցել էր լուսի անյետանալուց, Մէլէք Տաուսը խոստացել է արեգակի ծագումը միւս օրուայ համար, այն պայմանով, որ Ադամն իւրեան և իւր ցեղը նորան յանձնէ: Ադամը չը գիտենալով, որ առանց այդ էլ Աստուծոյ օրէնքով արեւը պէտք է վաղը ծագէ, պայմանագրութիւնը ստորագրեց, որ մէկ քարի վրայ զրուելով ձգուեցաւ Յորդանան գետը: Սև հրեշտակի այդ չար արարքը պատժեց Աստուծոյ: Մէլէք Տաուսի մասին Եղիւղիներին ունեցած այս հայեացքն այնչափ մանկական է, որ ներողամտ քննատոնեան կամ մուսուլմանը կը հաշտուի եղիւղականութեան հետ: Չէ որ այս ժողովուրդն ևս իւր Աստուծուն այնպէս սիրտալի է աղօթում, ինչպէս մի որ և է քրիստոնեայ:

Ներկայ համարում դետեղում է այն զբոսայտի Աւետարանի կազմի պատկերը, որը որ երջանկալիշատակ Գէորգ IV կաթողիկոսը շնորհաւորական նամակով ընծայ մատուց հանգուցեալ Աղէքսանդր II կայսեր, թագաւորի քոսնահինդամեակի առիթով 1880 թուի, փետրուար ամսին:

Այդ Աւետարանը, որ մագաղաթի վրայ գեղեցիկ զրուած և պատկերազարդ է, XII կամ XIII դարի ձեռագիր է և շատ լաւ պահպանուած: Կաթողիկոսի հրամանաւ Ռուսիոյ մարաքաղաքում պատրաստուեցաւ շատ սիրուն կերպով զարդարված և մեծածախս արծաթէ և ոսկէգօծ կազմ, որի պատկերը ներկայացնում ենք այժմ: Կազմի արծաթապատ երեսակողմի չորս անկիւնում քանդակված են Թագէտ և Բարդուղիմէոս Առաքելները, Գրիգոր Լուսաւորիչը և Մեսրոբ Թարգմանիչը: Աջակողմը Լուսաւորիչի աջն է, ձախակողմը — Գեղարդը, իսկ կողքերում — կաթողիկոսական գաւազաններ: Մէջ տեղը յիշեալ զծագրուած է Ս. Գրատառակը: Կազմի վերջակողմը ճշգրտութեամբ և շատ գեղեցիկ քանդակուած է Իջմիածնի պատկերը:

Կայսրը՝ ներքին գործոց նախարարի ձեռքով, յայտնեց կաթողիկոսին (11 մարտի 1880 թ.), որ «առանձին իմն բարեյօժարութեամբ ընդունելով նամակում յայտնված զղացմունքը և բարեմաղթութիւնները, ճշմարիտ ախորժանօք բարեհաճեց ընդունել մատուցված սրբազան ընծայն»:

Այս Աւետարանը այժմ գտնվում է կայսեր պալատական եկեղեցում:

Ֆ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

ՄԻ ՏՕՆ ՕՐ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ

(Ֆրանսերէնից)

1835-ի յունիսի 15-ի երեկոն այն երեկոն էր, երբ ամբողջ Կովկասը ոտք ելած էր, իբր մի մեծ տօն կամ մի հասարակաց չարիք պիտի վրայ հասնէր: Առկներում շուրջ կար և Ձէշնայից էլ շատ անգին, այս ու այն տեղ, սար է սար, ձոր է ձոր, բազմաթիւ ջահեր, աստղերի նման, ձօձում էին հօրիզոնի վրայ հրեղէն բոցեր:

Վերը, կապուտակ երկնակամարը հերձելով կանգնած է պարզկալ լուսինը:

Անտարակոյտ, ոչ մի տեղ քուն չկար:

Նոյն իսկ Քիմիեշ քաղաքը, որ ընդհանրապէս

խաղաղասէր էր, մասնակից էր այսօր այդ ընդհանուր հսկումին:

Իսկ և իսկ նման անդնդապատ քարաժայռի գագաթին ցցուած արծուի բոցնին, Քիմիեշը հեռուից մի փոքրիկ խարոսի տեսիլ ունէր:

Ոչ պակաս հրապուրիչ էր քաղաքը մօտիկից ներս նայողի համար: Նեղ և ըստ սովորականին մութ ու ամալի փողոցներում ձիւնի սախտակ սփռոցի վրայ խուռն շարժվում էր լուռ ու անխօս՝ բաց չուզուած մի ամբոխ:

Յանկարծ, կէս գիշերից փոքր ինչ տուաջ — ծէսին հակառակ — մուկեղնի ձայն թնդեցրեց օդը և, գրէթէ նոյն բոպէին, երեսունի չափ ջահակիր հեծեալների գլուխ անցած, մի երիտասարդ, քսանուչորսից քսանուհինգ տարեկան, սպիտակ փափալը գլխին, կանաչ չերքեղին հագած երեսցաւ մզկիթի մեծ հրապարակի վրայ:

Ինքը սովորականից դուրս գեղեցիկ, դալուկ գէմքով, նորա մեծ սևօրակ աչքերը հովանաւորող կիսաբաց թերթերունքի տակից նկատելի էր նորա հեզ ու ծանրաբարոյ հայեացքը, որ վկայէր անդորրութեան մէջ գտնուող մեծ ուժի: — Զամիլը, Զամիլը, շշնջային ամեն տեղ:

Եւ իսկոյն ամբոխը մեծ պատկառանքով ճանապարհ քայլաւ մուշիկին և իւր ուղեկիցներին:

Հասնելով այդ կենդանի պարսպի ծայրը, երիտասարդը իջաւ ձիուց և, առանց ուշադրութեան առնելու իւր ուղեկիցներին, մտաւ մզկիթի:

Գուրսը ամբոխը բոպէ առ բոպէ ստուարանում էր: Թէև չուզուած՝ բաց լուռ էր նա և այդ գէմքերը գիտողը նախազգում էր, որ հանդիսականներից շատերը ոգևորուած էին մի տեսակ լին բաց փրթելու պատրաստ հրճուանքով: Սակայն փոքր առ փոքր խօսքերը թեւ առին, այստեղ, այնտեղ խօսակցութիւն սկսեց և շատ չանցած, մարդկային ձայներն մի խորհրդաւոր ու միակերպ շառաչւումով լցուեցաւ օդը: Քսան բոպէից յետ (տարի թուեցաւ այդ), մահմեդական տաճարի դուռը բացուեցաւ և Զամիլը շեմքի վրան կանգ առաւ:

Ազմուկը դադարեցաւ և հերոսը, մի բոպէ ուշք ու միտք ժողովելով, խօսեց այսպէս՝

— Օրհնեալ լինի Աստուծոյ:

«Ձեզ ամենքիդ, մօլլաներ և Քիմիեշի լեռնականներ, ողջուն»:

«Իմ խօսքս դէպի ձեզ պիտի լինի պարզ և առնացի»:

«Ձեզանից գաղտնի չէ նոր լուրը՝ Ղամգաբէյը, մեր իմամը, մեռած է: Երբ, քանի որ ես սովորույթ չունիմ ճշմարտութիւնը ծածկել, ես ձեզ պիտի ասեմ, որ այդ տխրալ բօթը բերող վերջին սուրհանդակներից տակաւին շատ առաջ, Ալլահը ինձ ազգարարել էր այդ աղետալի վախճանը»:

«Ղամգաբէյը չէ ընկել պատերազմի դաշտի վրայ գնդակահար, նա սպանուել է այստեղից տասներեք մղօն հեռու, Խուռնգալի մզկիթի աստիճանների վրայ, մի անձանօթի խենջարի հարուածով»:

«Հանգիստ Ղամգաբէյի ոսկորներին»:

«Ղամգաբէյը, հաղորդելով Ղազի-մօլլանին, մի

1 0 ր Դ:

սոսկալի պատասխանատուութիւն էր ստանձնել և, ճշմարիտն ասած աչգ պատասխանատուութեան բեռը գուցէ շատ ծանր էր նորա ուսերի համար:

Հէնց այն պատճառաւ, որ նա չաջորդել էր մի սրբի, նա բարոյապէս պարտաւորուած էր մաքրել կովկասը անհաւատներէն: Դժբաղդաբար նորա իմամութեան վեցսմեայ ընթացքում, ուսանեան աւերեցին մեր գաւառները և աչրեցին մեր զիւղերն ու քաղաքները առանց որ և է խոս-վիչ ընդդիմութեան հանդիպելու: Եւ ուրեմն, առանց Ղամպա բէգին վատաբանելու դիտաւորութեան, ես, ցաւ ի սիրտ պիտի պնդեմ, նորա մարդկային կազմութեան մէջ աւելի իւր կար քան պողպատ: Արցունքի ժամանակ չէ. Ալլահը, իմ ձայնով, գոչում է ձեզ՝

«Քաջացէք և ոտք ելէք:

«Եւ ես ձեզ կրկնում եմ՝

«Քաջացէք և ոտք ելէք:

«Չնայ մնացինք խաւարի մէջ. արշալոյսը որ պիտի ծագի, լոյս կը հանի մի նոր վիճակ: Եւ ինչպէս չը պատուեմ ես ձեզ մի խօստովանութեամբ:

«Մի անգամ Քիմրիի կրակ բռնած պարիսպների վրայ, Ղազի-մոլլան, մահացու վէր: ստացած, ասաց ինձ՝

«Փոխարինիր ինձ բարձրագոյն վարչութեան մէջ:

«Երիտասարդական սովորներս արգելք եղան կամքիս:

«Այսօր, ամբողջ Դաղստանը, իբրեւ անձնուէր գործարարիչ մարդաբէի կամքի, կոչում է ինձ զէպի դերասան իշխանութիւն. ինձ մնում է խոնարհել Աստուծոյ կամքի առաջ: Ես ստանձնում եմ այդ լիազօրութիւնը առանց հպարտութեան և առանց երկիւղի. թշուառութիւնները նոր ոչոք են տալիս մարդուն իսկ անչա-ջողութիւնները՝ խոհեմութիւն: Մի քանի ժամից չետոյ մեր տէրութեան զանազան գաւառները պատգամաւորները կը ժողովին մեր-ձակաջ դաշտում և ես դիտեմ, որ նոցա շար-քում ձերն ևս կը տեսնեմ: Արդ, առաջ քան սրբազան կոչումը ընդունելու, հարկ եմ համա-րում ասել ձեզ, որ ես ձեզինքն զոհ էի:

«Մի խօսք ևս՝

«Վստահութիւն ունեցէք: Ձախորդութեան մէջ թէ, բարեկամը օրերում, եղբ. չըջահա-ջեաց, ամբարձէք ձեր ոգին առ Աստուած և և Աստուած, իբրեւ ճրագ, կը լուսաւորի ճա-նապարհը:

Եւ որովհետեւ թերահաւատութեան սակաւ-ւածիւ շշուկներ լսվում էին այս ու այնտեղ, Չամիլը մի քանի քաջ արաւ, առաւ իւր մար-դոց մէկի ձեռքի մի ջահ և ամեն կողմը վեր ի վայր դարձնելով, շարունակեց՝

«Այո, պարտութեան թէ չաղթութեան ժա-մին պէտք է վեր ամբառնալ հոգին և միշտ չլուսալ: Նայեցէք այս ջահին, որ կողմը դար-ձնեմ, նա իւր բոցը վեր է բարձրացնում. . . Եղբ. որպէս այս ջահը:

Այս խօսքի վրայ զիւրազգաց ամբոխի հիա-ցումը բռնկեց:

Միջոցին կեցցէներին հետ խառն, Իմամի, Չա-միլի և Ալլահի անունները, երկու հազար բե-րանի որոտման տակ, զորդեցրին օդը, և մինչ-

դեռ երիտասարդ չաղթիւր թերեւս պատրաստ-վում էր խոյս տալ որ և է ցոյցերի, ահա մի ձերուկն, խուովացոց գէմքով պատառեց ամ-բոխը ու կանգնեց նորա առջև:

—Չամիլ, ասաց նա, ես լսեցի թո խօսքերը և դու ինձ թոյլ կը տաս կարելի եղածին չափ համառօտ պատասխանել. . .

Եւ մինչդեռ ամեն կողմից բողոքի ձայներ խեղդեցին նորա խօսքը, մուշիւրը ձեռքի մի նշանով լուեցրեց ամենքին ու ձերուկին շա-րունակեց՝

Մի րոպէ առաջ դու մեզ մատնացոյց արիր Ղամպա-բէգի անդործութիւնը, բայց չէ բացա-դրեցիր թոնը: Վեց ամսից աւելի է քո անու-ան արձագանքը ոչ մի տեղ չէ լսվում և սա-րերի մէջ ամեն տեղ լաց ու սպառնալիք են լսվում: Անշուշտ, այդ լացն ու կոծը, այդ բար-կութեան աղաղակները չեն հասնում Քիմիեշի քարաժայռին, քո պատգամներին. բայց ես, որ աբրեկ եմ, յսել եմ այդ ձայները. եթէ անմի-ջական պատուէր չունիմ կրկնել նոցա քո ա-ռաջ, այսուամենայնիւ ես մի ձայնաբեր եմ իմ բազմաթիւ եղբայրակիցների կողմից: Դու դի-տես, Չամիլ, որ ես սուտ չեմ խօսի, քանի որ աբրեկ եմ. այլ և դիտես, որ աբրեկը երկուսը անխախտելի է. . . Արդ, ես երկուսն ունիմ արած, և ուրեմն կապուած եմ:

Վեց ամսից աւելի, որ դու քնի մէջ ես ընկնում և այդ քնից մենք ոչինչ օգուտ չունինք:

Փառասիրութիւնը քեզ մաշում է ու երկչո-տութիւնը սպանում:

Մենք ոչ փառասէրի պէտք ունինք, ոչ երկ-չոտի:

Եւ որպէս զի քեզ պատեմ տուած խօստում-ներդ չը կատարելու ամօթից, ես եկել եմ քեզ սպանելու:

Նոյն րոպէին խենջարը փայլեց:

Փողովուրդն ու պահապաններ վրայ թափե-ցան ձերունուկ:

«Թողէք իրեն զործը կատարի, ասաց Չա-միլը, այս մարդը նուիրական է և դառնալով գէպի լեռնականը՝

«Սպասում եմ», ասաց:

Բոպէն հանդիսաւոր էր:

Այդ ձիւնը, այդ տեղը, ժամը, մի մարդոյ հայեացքով անշարժեցրած այդ ամբոխը, մըդ-կիթը, տիրապետող լուսութիւնը, այդ աչքուձին, այդ շիկափառ ջահերը, որ լուսաւորում էին տեսարանը. . . այդ ամենը տալիս էին պատ-կերին դիւթական մի տեսք:

«Սպասում եմ»,—կրկնեց Չամիլը:

Եւ, անխուով աչքերը շառած աբդէկին՝

«Եթէ Տէրը քո բազուկն է ընտրել ինձ զարկելու, ասաց, ոչ մի մարդկային ոչոք չէ կարող խլել ինձ քո հարուածից. ես չեմ վրի-պելու Աստուծոյ սահմանած ժամից: Իսկ եթէ, ընդհակառակը, ես պիտի ապրեմ, քո գաշոյնը շատ ծանր է ձեռքի համար:

Եւ մի րոպէից չետ վրայ բերաւ՝

«Տեսնում ես, որ ժամը չէ հասել, որովհետեւ չես հարուածում:

Եւ թողնելով ձերունուկն ապշած ու ամբոխը

քար կտրած, մուշիւրը թռաւ ձիւն վրան և իւր ուղեկիցներին հետ անցնելով քաղաքի միջից, հեռացաւ գնաց լեռները:

3. ԼԱԼԱՅԵԱՆ.

(Վերջը միս համարում)

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ

VIII

Ֆետիին 10 յուլիսի 90 թ.

Ինչպէս արդէն նախընթաց նամակներին մէ-կի մէջ չիշեցի, Վեննայում երկար մնալու մտա-դրութիւնս փոխեցի պրոֆ. Ֆրիդրիխ Միլլերի խորհրդով: Արդէն երկրորդ անգամ լինելով Վեննայում, երկու շաբաթ ժամանակը կատա-րելապէս բաւական եղաւ այդ մեծ մայրաքա-ղաքի արտաքին և ներքին կեանքն ուսում-նասիրելու համար. թէ և եւրոպական բոլոր մայրաքաղաքները միմեանց նման են, սակայն այնուամենայնիւ զոցանից իւրաքանչիւրն ունի իւր առանձնատկութիւնները՝ թէ արտաքին փապի և թէ ներքին կեանքի վերաբերութեամբ: Ոչ Վեննայի «Ռինդ»-ը կարելի է գտնել Ֆէր-լինում և ոչ էլ Ֆէրլինի «Ունտէր գէն Լին-վէն»-ը Վեննայում. Վեննան իւր «Պրատէր»-ն ու «Քիօն բրուն»-ն ունի, Ֆէրլինն իւր «Թիւր-Պարտէն»-ը «Զարտէն»-ը և «Սանտաին» (Պատուամում). «Կրօնախնայ»-ը համապատաս-խանում է Վեննայում. ճաշակին, «Կրօն»-ը Ֆէրլինցում ճաշակին: Վեննայի բնակիչների մեծամասնութիւնը հետեւում է զգեստների մօզալին, Ֆէրլինի ամբողջ սոցիալ-դէմոկրատիա-լին և այլն և այլն:

Երեկոցեան ժամի վեցին հրաժեշտ տալով «Պէտալոցցի դառնէ»-ի վրայ գտնուող հիւրա-նոյի բնակարանին և ուղեկից ընկերոջս, որ նոյն օրը գէպի Վիսբադէն պէտք է ուղևոր-ուէր նստեցի, գէպի Ֆէրլին գնացող երկա-թուղու գնացքի կուպէներից մէկի մէջ. հինգ րոպէից գնացքը շարժուեց և սիրուն Վեննան իւր փառահեղ պալատներով շուտով անցաւա-ցաւ: Կուպէի մէջ նստած էին երկու երիտա-սարդ և մի ձեր մարդ, նաև երկու խալաղի-ներ, որ ոչ մէկ խօսք չէին հասկանում գեր-մաներէն և դժուարութեամբ կարողացանք հասկանալ զոյց, որ մեր նստած կուպէն չը ծխողների համար է, ուստի չը պէտք է ծխել: Քանի լոյս էր, իւրաքանչիւրը մեկտեղ իւր հայեացքը պատուհաններից գէպի դուրս էր ուղղել և դիտում էր արեւի վերջին ճառագայթ-ներով գունաւորուած դաշտ ու անտառ. սա-կայն երբ արդէն այդ վերջին ճառագայթներն ևս անցաւապաւ և լուսամտի տապալիներն ան-թափանցիկ դարձան, ստիպուած եղանք մեր ցայժմ պահպանած «Ջաքարիայ»-ի լուսութիւնը խլել և հետզհետէ սկսուեցաւ ճանապարհորդ-ներին շատուկ ուրախ և դուարձալի մի խօ-սակցութիւն, որի միջոցին շուտով երևաց, որ զիմացս նստող կուպէի ձերուկը բաւականին գուարձաւոր և սրախօս մարդ է եղել: Միւս երկու երիտասարդները Լապպիկ էին գնում և գրափառներ էին. հին չիշուութիւններս վերաբոսարկուեցան և զանազան հարց ու փոր-

ձի հետ կապակցուեցաւ մի հետաքրքիր գրու-
ցատրուծիւն. «հարց ու փորձ» ասելով չը պէտք
է հասկանալ մեր ասիական ճանապարհորդնե-
րի անգուստ հետաքրքրութիւնն, որ ամեն մի
անձանօթի իսկոյն հարց են առաջարկում՝ թէ
ի՞նչ էս, ի՞նչ էս գնում, ի՞նչ էս գնում և ձանձ-
րալի հարցեր, որոնց մարդ շատ անգամ ստի-
պուած է լինում անձիշտ պատասխաններ տալ՝
հարցնողի չափազանց հետաքրքրութիւնը պատ-
ժելու համար։ Եւրոպացում շատ անգամ պա-
տահել է ինձ օրերով ճանապարհորդել միանձն
մարդոց հետ, առանց իմանալու նոցա ով լի-
նելը, չը նայելով որ ժամերով շարու-
նակ խօսակցութիւններ ենք ունեցել։ Խօսակ-
ցող անձի վերաբերութեամբ զանազան հարց-
մունքներ տալն առ սակաւն անբաղաքաւա-
րութիւն է համարուում. եթէ մէկը ցանկու-
թիւն ունի իւր ով լինելն յայտնել,
առանց հարցման ևս կողմնակի ճանապար-
հով՝ խօսակցութեան միջոցին կարող է իւր
նպատակին հասնել. միակ հարցմունքն, որ
Եւրոպացին թող է տալիս իրան մի օտարին
տալ, հետեւեալն է «որ երկրացի էք, եթէ թող
կը տաք հարցնել»։

Դիմացս նստող ծերունին, որ իւրաքանչիւր
կայարանում իջնում էր կուպէից և մի բաժակ
գարեջուր կամ քառորդ շիշ գինի էր խմում,
հետզհետէ տաքացաւ և սկսեց, առանց մի որ
և է հարցման, պատմել, որ ինքը գործարանա-
տէր է, որ այլևս գործարան չի կարելի պահել՝
գործաւորներին մեծամեծ պահանջների շնորհիւ,
որ փոքր գործարան և գրամագլուխ ունեցող-
ները չեն կարող դիմանալ բանուորների գործա-
դուլի սպառնալքով մեծ օրավարձի պահանջ-
ման, որ բանուորների չափազանց պահանջների
շնորհիւ երկրի արդիւնաբերութիւնը կ'ընկնի
և այլն։ Աստարը տաքացած ծերունի գան-
գատները մասամբ իրաւացի էին. փոքր և մի-
ջակ մեծութեան գործարաններ ունեցողները
բանուորների պահանջները կատարելով չեն կա-
րողանում մրցել մեծ գործարանների հետ և
այդպիսով դոցանից շատերը ստիպուած են լի-
նում դադարեցնել իւրեանց գործունէութիւնը։
Բանուորները պահանջում են, որ իւրեանց թէ
օրական վարձն աւելացուի և թէ աշխատանքի
ժամանակը կրճատուի. արդ եթէ գործարանա-
տէրը կատարէ այդ պահանջը, ստիպուած պէտք
է լինի ապրանքի գինը թանկացնել. այդպէս
էլ անում է նա, սակայն. . . առնող չէ գըտ-
նում, որովհետեւ մեծ գործարանատէրերը կա-
րողանում են բանուորների պահանջը կատարե-
լով հանդերձ՝ ապրանքի գինը նոյնը թողնել։

Այս միջոցին, երբ ծերունի պատմում էր, մի
փոքրիկ աղմկալի միջադէպ պատահեց. երկու
խալացիներն—որ ինչպէս երևում էր արձան
շինողներ էին—ձանձրանալով իրանց չը հաս-
կացած լեզուի խառնափոխ հնչիւններից, ննջել
էին միմեանց դիմաց նստած. դոցանից մէկը, որի
կողքին նստած էր մի չաղթանդամ և լայնա-
ճաւաղ կին, չանկարձ աղաղակներ արձակելով
տեղից ցատկեց և այդ թողոյթի ժամանակ դի-
պաւ լայնաճաւաղին. վերջինս այս՝ քնած մար-
դուց անսպասելի, հարուածից ցնցուելով՝ նոյն-
պէս ալմուկ բարձրացրեց։ Մէկ վայրկեան բո-
լորս շփոթուեցինք, սակայն շուտով ամեն ինչ

հանգստացաւ և յայտնուեցաւ, որ լեզւն իտա-
լացու վրայ չարձակուել էին. . . երազում
Երանգ—ինչ հասարակ խօսք և միևնույն ժամա-
նակ ինչ անբացատրելի հոգեկան գործողու-
թիւն. որքան մարդու վայրկեանական թշուա-
ռութիւն է պատճառում երանգը, սակայն որ-
չափ ևս վայրկեանական երջանկութիւն և սրտի
բերկրանք. եթէ մարդկանց հազարաւոր ու մի-
լիոնաւոր երազներից մէկը գոնէ իրագործուէր-
և կա՞յ մէկն, որ չ'երազէ. չէ՞ որպէս երջանի-
կը, դժբաղդը, հարուստը, աղքատը, չէ՞ երա-
զում սիրահարը, պաշտօնագուրկը, արքան, ռա-
միկը. . . Ո՛րն է անշուշտ սիրոյ ամենաերջա-
նիկ վայրկեանը—սնտի երանգը. սակայն քանի՞
քանի անհատներ տալիսբաղաքաւ միմիայն
երազներով են ապրում. . . .

Երկաթուղու կառավարումը սրկից արագու-
թեամբ անցնելով և բազմաթիւ մեծ ու փոքր
քաղաքների ու աւանների միջով սլանալով,
միւս օրը երեկոցեան ժամի 4-ին կանգ առաւ
Դեբիէն, սաքսոնական թագաւորութեան ար-
քայական մայրաքաղաքում։ Գանապարհին ան-
ցանք Բօհեմիայի միջով, որի մի մասը, որ Էլբա
գետի շուրջն է տարածուում, իւր լեռնոտ և
գեղեցիկ բնութեան շնորհիւ, բօհեմական Զվէ-
ցարիայ է կոչուում, որի շարունակութիւնն է
նաև սաքսոնական Զվէցարիան։ Ինչպէս որ
Աւստրիայի լեհաբնակ մասում տիրող լեզուն
լեհերէնն է, այստեղ ևս իշխում է չեխերէնը.
կաշարանների անունները գրուած են չեխերէն
և գերմաներէն. Աւստրիայի պետութեան կազ-
մակերպութիւնը, թէև անուշով սահմանադրա-
կան միապետութիւն է և Ունգարիայի հետ մի
կայսրութիւն է կապում, սակայն իսկապէս
կարծես աւատական տէրութիւն լինի։ Լեհերը,
Չեխերը, Սերբերը, և այլ ազգութիւնները այն-
պիսի բնդարձակ արտօնութիւններ ունին, որ
աւելի նմանում են դաշնակցական պետու-
թեանց քան հպատակ ժողովուրդների։ Չնայե-
լով որ Աւստրիայի գերմանական ազգաբնակու-
թեան համարեա թէ մեծամասնութիւնը հա-
կառակ է կառավարութեան այդ գիշող և հաշտ
քաղաքականութեանը, այնուամենայնիւ կա-
ռավարութիւնը հետզհետէ աւելի արտօնու-
թիւններ է տալիս այդ ազգերին։ Եւ պէտք է
ասել, որ այդ քաղաքականութեան շնորհիւ
Աւստրեան կարողանում է պահպանել իւր պե-
տական միութիւնը, չնայելով իւր բազմալեզու
և իրանց ազգային շահերով միմեանցից տարբեր
ազգաբնակութեանը. գերմանական և սլաւոնա-
կան տարրերի միմեանց դէմ ունեցած ատելու-
թեան արտայայտութիւնը խանգարելու համար
մեծ ջանքեր է անում կառավարութիւնը։ Նոյն
իսկ ճանապարհին, երկաթուղու կառավարի
մէջ, յաճախ ականատես եմ եղել գերմանացի-
ների և չեխերի կողմին՝ ազգայնութեան և
լեզուի խնդրի առիթով։ Չնայելով որ քաղա-
քակրթութեան կողմից չեխերը շատ յետ են
մնացել իրանց դրացի գերմանացիներից, սակայն
քաջութեամբ պաշտպանում են իրանց ազգա-
նութիւնը։

Դրեզդէնում թէև արժէր երկար մնալ, սա-
կայն որովհետեւ այդ քաղաքն ինձ լաւ ծանօթ
էր, որոշեցի ի գուր ժամանակ չ'կորցնել և եր-
կու ժամից չետոյ ուղևորուել դէպի ճանապար-

հորդութեան նպատակատեղին—Բէրլին։ Թէև
Սաքսոնեայի մայրաքաղաքը Դրեզդէնն է, սա-
կայն Լաչպիգն աւելի նշանաւոր տեղ է բո-
նում թէ անցեալում և թէ ներկայում. թէ
գիտնական և թէ վաճառականական տեսակէտից
Դրեզդէնը յետ է մնում Լաչպիգից։ Դրեզդէնը
համալսարան չունի, այլ միայն բազմաբուհեան
դպրոց—«պօլիտեխնիկում»։ Սակայն Դրեզդէնը
ունի մէկ բան, որ նշանաւոր և հռչակուած է
ամբողջ աշխարհում. այդ է Դրեզդէնի պատ-
կերների ժողովածուն, որի մէջ՝ իբրև գեղար-
ուեստի արտադրութեան ամենամեծ սքանչե-
լիք և նկարչական արուեստի աստուածուհի,
թագաւորում է Ռաֆայէլի մագօնան—իսկա-
կան բնագիրը—սակայն այս մագօնայի համար
աշխարհիս ամեն ծայրերից մարդիկ են գալիս
Դրեզդէն։ Ամեն անգամ, երբ այցելել եմ այս
պատկերների գալէրէյեան և նստել Ռաֆայէլի
մագօնայի դիմացը, այնչափ գրաւուել և յա-
փշտակուել եմ այդ աստուաշունչ նկարով, որ
մոռացել եմ ամեն բան և ժամերով շարունակ
ապրել մի այնպիսի մտաւոր և զգացմանց աշ-
խարհում, որ բոլորովին տարբեր է երկրային
զգացմունքներից։ Ինչն աւելի կարող է մար-
դուս սիրտը վեհ ու բարձրաթուիչ զգացմունք-
ներով ոգևորել և նորա մտքերը վերաթեւել
դէպի աներևոյթ աշխարհը. քան Աստուծոյ և
Աստուածամօր պատկերն աստուածային ներշն-
չութեամբ և արուեստով ներկայացուած. թէպէտ
արուեստագէտներն ասում են, որ կարելի է
ոգևորուել արուեստի մի որ և է ստեղծագոր-
ծութեամբ, առանց գորա նիւթն աչքի առաջ
ունենալու, սակայն հոգեբանօրէն այդ այնչափ
էլ ճիշտ չէ. նիւթն է, որ իւր հետկապակցում
է զաղափարականը. առանց արտաքին գրգռի
զգայութիւն չի կարող առաջ գալ մարդուս
հոգու մէջ։ Միթէ՞ ես նոյնն եմ զգացել տես-
նելով Դրեզդէնում Ռաֆայէլի մագօնան, Մի-
լինիսէնում հռչակաւոր Ռուբէնսի կարմա-
փայլ կանանց նկարներն, Վեննայում Փացարոի
խաչտաճամուկ ծաղկափունջը և Բէրլինում
Դիւրերի, Կրանսլի և ժամանակակից յայտնի
նկարիչների գեղարուեստական նշանաւոր ձե-
ռակերտները. ոչ երբէք։ Օպերայում ևս զը-
խաւոր տարրը երաժշտութիւնն է, իսկ նիւթը
երկրորդական, սակայն այնուամենայնիւ լսածը
երաժշտութեան ազդեցութիւնն աւելի պարզ,
որոշ և վեհ է լինում, երբ աչքի առաջ ունիս
նիւթը. եթէ աչքով անգամ չ'տեսնենք, մըտ-
քով պէտք է ենթադրենք, որպէս զի կարո-
ղանաք ըմբռնել երաժշտական արուեստի
վեհութիւնն և սքանչելիքը։—

Լ Օ Ր Դ:

ԻՄ ՅԻԶԱՏԱԿԱՐԱՆԻՅ

«Frich, frei, fröhlich, fromm»:
«Թարմ, ազատ, ուրախ, համեստ»:

ՕՐ ԱՌԱՋԻՆ:

30 Յուլիսի.

Երեկոցեան նախազգուշութիւնս ի դերև
չ'ելաւ։ Թէև դեռ ևս Մորփէտսի գրկի մէջ,

ԳՐԶԱԳԻՐ ԱԻՇՏԱՐԱՆԻ ԿԱԶՄԻ ՊԱՏԿԵՐԸ

որն որ երջանկայիշատակ ԳԵՌԳԻ IV ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ Հնորաւորական Նամակով ընծայ մատուց հանգուցեալ ԱՂԻՔՍԱՆԴՐ II ԿԱՅՍԵՐ, թագաւորի քսան և հնգամեակի աւելիով 1880 թուի փետրուար ամսին:

սակաչն արդէն ճանապարհորդում էի և զարմանալի բան, պտտած տեղերն արդէն ծանօթ են թվում ինձ. ահա այն խոռուկն և երկու կողմից ժայռապատ ձորն, ձորի մէջ փրփրալից ալիքներով և օձապտուտ ձևերով վազում է մի գետ, որ նույնպէս ծանօթ է թվում, ահա այն հիանալի կամարաշէն և լայն կամուրջն, որից մի նեղ, ոլոր-մոլոր շաւիղ բարձրանում է դէպ լեռան գագաթն: Մենք ևս հետևելով այդ շաւղին բարձրացանք՝ և ահա մեր աչաց առջև բացուեցաւ մի փոքրիկ դաշտավայր: Բայց ահա շուտով տեսարանը փոխուեցաւ. տեսնում եմ ընդարձակ դաշտավայրում մի մեծ քաղաքի աւերակներ, ահա մայր եկեղեցւոյ գմբէթի խաչը, բարձր կլոր աշտարակը՝ ահագին հաստութեամբ պարիսպներ երկտակ շրջապատում են ահագին աւերակների կոյտերը, այստեղ այնտեղ ցրուած մատուռներ, կարկաշելով վազող գետակը... Բայց տէր իմ, որտեղ եմ, այս հօ Սանահնու փառաշէն Վանքը, նորա շրջակայ սրբութիւններն են. չէ որ այն նեղ ձորի մէջ փրփրալով չառաջ ընթացող գետն, իւր դիրքին համեմատ անուն կրող Զորագետն է և այն փառահեղ կամուրջը՝ մեր նախնեաց ձեռագործ կերտուածը... Բայց, մենք Տիրինգէնում պէտք է ճանապարհորդէինք, այս ինչպէս եղաւ, որ եկանք մեր սուրբ նախնեաց աւանդների ալիքներով... յանկարծ սենեակիս դռն բաղխումն լսելով՝ աչքս բացի. «միս, անիճեալ Պորփէոս, դեռ ևս անկողնումս եմ». ասացի և մի ակնթարթում հագնուելով՝ ժամացոյցին նայեցի, արդէն 3 1/2 էր և սուրճը պատրաստ սեղանի վրայ, ինձ էր սպասում: Մի քառորդ ժամից արդէն կազմ և պատրաստ էի և ահա փողոցից մի ձայն կոչում էր ինձ. պարոն X, պարոն X, գլուխս պատուհանից կախ ձգելով (այլապէս) չորրորդ չարկից անկարելի է փողոցի մարդը տեսնել) տեսայ, որ մեր ընկերակիցներին մէկն էր, իսկոյն, ասացի և մութը վերելեակներից ցած իջնելով ընկերացաւ նորա հետ և խօսակցելով գնացինք դէպի Վարժոցը: Դէպի վարժոց տանող բոլոր փողոցների վրայ վազում են մեր սանիկները շտապով և մեզ մօտենալիս ուրախ, թարմ և գեղաճիճաղ դէմքերով բարևում են՝ «գութըն մորգէն» — բարի լոյս — ասելով և հաւաքուած վարժարանի բակում: Ժամի 4-ից քառորդ անց արդէն բոլորը ժողովուած են. թէ ուսուցիչները և թէ աշակերտները կրում են մէջքի վրայ պաշտօնական ցուպ ի ձեռին:

Բակի դռների մօտ հաւաքուած են արք և կանայք, սոքա ինչ գործ ունին այստեղ, հարցրի աւագ ուսուցչից, որ մի դափնեայ պսակ ձեռքին՝ զանազան կարգադրութիւններ էր անում. ահ, պարոն, դոքա օտար մարդիկ չեն, այլ մեր սանիկների ծնողներն, որ եկել են իրանց սիրելիներին ուղեկցելու մինչև քաղաքի սահմանը: Մինչ այս, մինչ այն, արդէն հասաւ ուղևորութեան ժամանակը. աւագ ուսուցչի հրամանով սանիկներից մէկը մի տեղ հաւաքուել ու եղանակը հնչեցրեց իւր ոսկեգոյն սլոնձեայ փողով. արդէն սկսվում է զինուորական կարգապահութիւնը կարգով շարուել, հրամայեց զօրավարն աւագ ուսուցչին — և սանիկները շարուեցան գոյգ-գոյգ. դոցա շրջապատեցին ու-

սուցիչները համալսարհի հեռաւորութեամբ միմեանցից, իւրաքանչիւրն իւր բաժանմունքի մօտ. պակասող կայ, առաջին բաժանմունք, ոչ, պատասխանում է բաժանմունքի աւագն, երկրորդ և այլն մինչև 8-րդ. ոչ ոք չէ պակասում: Այս համարանքից յետոյ աւագ ուսուցիչը կիսաշրջան կազմելու հրամանը տալով՝ դիմեց սանիկներին մի համառօտ ճառով. նա ասաց մօտաւորապէս հետևեալ խօսքերը. «Սիրելի ուղեկիցներ, ահա այս րոպէից արդէն սկսւում է մեր ճանապարհորդութիւնն. այս րոպէից մենք բոլորս հաւասար ենք միմիանց և կազմում ենք մի ճանապարհորդական ընկերութիւն. այս րոպէից մեր բոլոր գործողութիւնը պէտք է ընդհանուր լինի. բոլորս պէտք է միասին քայլենք, միասին ուտենք, խմենք, հանգստանանք, քնենք ու միասին գուարճանանք՝ մեր սիրելի հայրենեաց բնութեան գեղեցկութիւնը տեսնելով և նորա բարիքները վայելելով: Թող ոչ ոք ձեզանից իրաւունք համարէ՝ մի որևէ կէտում. թէ տամ բացառութիւն կազմելու: Ճառը վերջացնելուց յետոյ, երգեցինք առաւօտեան աղօթքը ընդհանուր ձայնակցութեամբ և ապա աւագ աշակերտը մի համառօտ աղօթք բերանացի արտասանելուց յետոյ, բաժանմունքի աջ և ձախ թուերն յետ մղուելով խումբը ստացաւ կրկին իւր առաջուկ ուղղաձիգ դիրքը և հնչեց զօրավարի հրամանը — կոմանդոն Abtheilung, marsch! (Բաժանմունք, մարշ) և խումբը համալսարհ քաջով և երաժշտական մարշի թնդելով՝ դուրս եկաւ վարժոցի բակից և ուղղուեցաւ դէպի քաղաքի գերեզմանատունը: Ժամի 4 1/2-ն է. ամենից առաջ՝ խմբի սկզբին քաջով է երաժշտական խմբի կառավար՝ կարմիր գլխարկով սանիկն, որն հպարտ կերպիւ իւր ձեռքին բռնած փնջադադը և արծաթապատ ձողը (բոլորովին նման զինուորական երաժշտական խմբի կառավարչի ձողին) բարձր և ցածր իջեցնելով՝ որոշում է թէ քայլի և թէ ձայնի չափը. անմիջապէս դուրս մօտով գնում է աւագ ուսուցչին. դորանց հետևում են երկու թմբկահարներ, 6 փողահարներ և նոցա հետ 6 սրինգ և 6 հատ ջութակ կամ ջութի ունեցող երաժիշտներ. այդպիսով ամբողջ երաժիշտ սանիկների խումբը բաղկացած է 20 անհատից. դոցա հետևում են 30 սանիկներ, որոնց առաջից ծածանուելով չառաջ է ընթանում ուղևորութեան կարմրագոյն դրօշն, կրելով իւր վերայ սպ.տակ տառերով գրուած հետևեալ 4 խօսքերը. Frisch, Frei, fröhlich, fromm որ է, թարմ, ազատ, ուրախ, համեստ: Ամբողջ խումբը դասաւորուած է զոյգ զոյգ, իսկ աջ և ձախ կողմից քաջով են ուսուցիչներն որոնց ձեռքի ճանապարհորդական զաւապանները դէպի վեր են ուղղուած, միևնոյն դիրքով պահում են և բոլոր սանիկներն իւրեանց ցուպերն (երաժիշտներն իւրեանց ձեռքերը զբաղուած ունենալով, ցուպերն ամրացրել են գոտիի մէջ, որոնց ծալքերը ուղղուած են դէպի վեր) այնպէս որ հեռուից դիտողը մեզ անպատճառ գործխմբի մի մասը կը կարծէր՝ մեր ցուպերը հրացանների տեղ ընդունուելով: Այսպէս ուրախ տրամադրութեան ներքոյ, մերթ երաժշտելով, մերթ երգելով և մեր շուրջը քաղքի արթուն եղող

բնակչաց հաւաքելով, իսկ քուն եղածներին մեր թմբկների ու փողերի ձայներով՝ անկողնից դուրս հանելով՝ խումբը քաջով է դէպի գերեզմանատունն, ուր մեր ուրախ տրամադրութիւնը մի փոքր պէտք է ցնցուի: Ահա հասանք հանգստարանի պարսպի մօտ և աւագ ուսուցիչը հրամայեց կրկին կիսաշրջան կազմել, և ձեռքին կրելով դափնեայ կանաչազարդ պսակը, սրտաշարժ և ազդու խօսքերով ասաց մօտաւորապէս հետևեալ համառօտ ճառը. «Սիրելի ուղեկիցներ, արդեօք ձեռք ձեռք անչափ է, որ այսօրուայ մեր ճանապարհորդական խմբակի մէջ պակաս է մի անձնաւորութիւն, որ երկար տարիների ընթացքում ձեզանից մի մասի և ձեր նախորդների հետ ճանապարհորդելով Տիրինգէնում, ձեր խնամակալն և հոգեւոր հայրն էր հանդիսանում. ցնծում և տխրում էր ձեզ հետ և միշտ անբաժան էր ձեզանից: Ահա, այս առաջին անգամն է, որ մենք ճանապարհորդում ենք առանց ձեր պաշտպան շուրաւտ (դպրոցական խորհրդական) և պրօֆէսոր Ստօյի հաջորդական առաջնորդութեան. սակայն թէև նա մարմնով մեզ մօտ չէ, նորա հոգին մեր մէջ է և առաջնորդում է մեզ. ուստի դասարանի աւագներ, չառաջ եկէք և այս պսակը դրէք ձեր խնամակալի մարմնաւոր մնացորդները պարունակող հողակոյտի վրայ և ողջունեցէք ձեր բոլոր ուղեկիցների կողմից: Այս խօսքերը վերջացնելուց յետոյ բաժանմունքների աւագներն առաջնորդութեամբ աւագ ուսուցչի մօտն գերեզմանատուն, տանելով իւրեանց հետ պսակն. մենք անմոռնչ և մտախոհ կերպիւ հայեացքներս դէպ գետին ուղղած սպասում ենք և մտածում հանգուցեալի անձնուէր և տոկուն ջանքով, դաստիարակութեան սուրբ գործի համար արած գործունէութեան վրայ: Արեւալէս ցնացող սանիկները վերադարձան և խումբը կրկին յուղի անկաւ. կրկին հնչեցին երաժշտական գործիներն և մեր տխուր տպաւորութիւնը ցրուելով, ստացանք մեր գուարթ դէմքերը: Այժմ քաջով ենք դէպի մանկավարժական սեմինարի ներկայ կառավարչի (հանգուցեալի որդին) տունն, որ մեր ճանապարհի վրայ է դառնում. ահա արդէն տեսնում ենք միջակ հասակով, թուխ դէմքով և աչքերը կրկնակի ակնոցով ծածկուած դր. Ստօյն, որ նույնպէս ցուպ ի ձեռին և մի փաթէթ մէջքից կախած՝ սպասում է մեզ. մօտեցանք և հնչեց ընդհանուր «բարի լոյս»-ը: Մի քանի րոպէ ևս քայլելուց յետոյ, արդէն քաղաքից դուրս ենք. այստեղ խումբը կանգ առնելով, սանիկները հրաժեշտ են տալիս իւրեանց ծնողաց, որոնք մինչև այստեղ հետևել էին մեզ, և ահա փողի հնչիւնն աւետեց զինուորական կարգն ի բաց թողնելու հրամանը:

Սանիկներն, որ ցայժմ անխօս չառաջ էին ընթանում և իրանց ուշադրութիւնը կենտրոնացրել էին իրանց քայլերի վրայ, որպէս զի սխալ քայլ չանեն, փողի հնչիւնը լսելուն պէս վանդակից արձակուած թռչնակի նման, ուրախալի ճիչերով օդը լցնելով և թռչկոտելով, ցրուեցին և փոքր առ փոքր կազմուեցան զանազան կամաւոր խմբեր թէ իրանց առաջնորդների շուրջն և թէ բոլորովին ազատ: Եւ

այսպէս բաւական ընդարձակ կառուղիի վրայ, դաշտալէն երկրի մարգագետինների և վարելու հողերի միջով յառաջ է ընթանում մեր խումբն ոչ դանդաղ քայլերով, որովհետեւ նշանակեալ ժամանակ պէտք է հասնենք մօտակաջ քաղաքն, որտեղից երկաթուղու գնացքը մեզ պիտի տանէ այսօրուայ ուղևորութեան գլխաւոր կենտրոնատեղին: Ուսուցիչները մերթ խօսակցում են միմիանց հետ, մերթ դիտում սանիկների գործողութիւնն և մերթ նոցա հետ ընկերանում. ահա սանիկներից մի քանիսը գանգանցեղի և ընտանեաց պատկանող բոցեր ձեռքերին՝ դիմում են իրանց առաջնորդին. պ. ուսուցիչ, այս անգամ քոյսն է, այնպէս չէ. կամ այս բոցն ինչպէս է կոչվում և այլն. ուսուցիչը բաւականութիւն է տալիս նոցա և բոցներն չանձնվում են նորան: Սակայն տեսնելով որ սանիկների եռանդից շատ բոցեր իրանց կեանքից պէտք է զրկուին, ուսուցիչը բացատրում է. քանի որ այսօր տուն չենք վերադառնալու, ուրեմն և չենք կարող այս բոցերը տանել դպրոց, ուստի հարկ չկայ իզուր նոցա կեանքից զրկել, եթէ մի որ և է բոցի մասին ցանկանում էք տեղեկութիւն, ինձ հրաւիրեցէք բոցի մօտ և ես ձեզ կբացատրեմ, առանց նորան իւր արմատից կամ բնից բաժանելու: Այդպէս և լինում է: Մի ալ խմբի մէջ խօսում են աւագ ուսուցիչ այսօրուայ արտասնած ճառերի և իրանց հանգուցեալ խնամակալի մասին. մի երրորդ խումբ շրջակայքն և հորիզոնը դիտելով, անուանում է այդ շրջանի մէջ տեսանելի լեռանց և գիւղորէից անուններն և չգիտեցածը հարցնում իւր առաջնորդից: Ահա և պ. Ստոյն, ինչպէս էք պ. դոկտոր, ահ, պ. շնորհակալ եմ, ինչպէս է դուր գալիս ձեզ մեր դպրոցական ճանապարհորդութիւնն: Արմէնեայում այսպիսի ուղևորութիւն չէք արած, այնպէս չէ. ոչ պ. դր. սակայն յուսով եմ, որ երկար չի տևի և մենք ևս այսպէսի նպատաւոր և օգտակար գութարձութիւն կ'պատճառենք մեր հաջ մանկանց, դուք ևս պ. դր. եթէ չեմ սխալվում, մի կէս դար առաջ այսպիսի ուղևորութիւններ չէիք անում. իրաւունք ունէք, մանկավարժական, ինչպէս և ամեն բարի, սկզբունքներ չի կարելի միանգամից մի նոր արթնացած և յառաջդիմական քաղաք անող ժողովրդի մէջ իրագործել, այլ սակաւ առ սակաւ պէտք է արձարծել... և այսպէս մինչ շարունակում էինք խօսել դպ. ճանապ. տուն՝ օգուտներին և նշանակութեան մասին՝ փողի հնչիւն լսուեցաւ: Մօտեցել էինք մի գիւղի և փողը հրաւիրում էր մեզ ի մի տեղ ժողովուրդ, որպէս զի ընդունելով կրկին գիւնուորական կարգն, անցնենք գիւղի միջով: Հինգ րոպէից չետոյ արդէն պատրաստ ենք յառաջ ընթանալու, սակայն աւագ ուսուցիչը կամենալով օգուտ քաղել մեր կանգնած տեղի մի փոքր բարձր գիւղից, աշխարհագրական հարցումներ է ուղղում սանիկներին. որ կողմն է արևելքն, ցոյց տուր հիւսիսը, դու ձեռքերդ մեկնէ դէպ արևելք և արևմուտք. ինչպէս է կոչվում այն լեռն կամ լեռնաշղթան (մատնացոյց անելով). պատասխանիւր դու, կրկին միևնոյնն. երկրիս որ կողմն է գտանվում ուրեմն այդ լեռն. դրա գիմացինը. ինչպէս է կոչվում այս գիւղն և այլն: Այս խօսակցութիւնը տևեց

տասը րոպէ, ահա հնչեց բաժանմունք մասնորշ, թմբկահարելով և սրնգելով անցնում ենք գիւղական երկարականի և կոմիտորով ծածկուած երկարի շինութեանց մէջ գտանուող լայն փողոցով. պատուհաններից դուրս են նայում կիսամերկ և քնից նոր արթնացած մանուկների հետաքրքրութեամբ վառուած աչերն նոյնպէս և պառաւ կանանց խորշոմած և կնճիռներով ծածկուած գէմքերն, որովհետեւ երիտասարդները թէ արք և թէ կանայք արդէն աշխատում են դաշտում:

Գիւղից անցնելուց չետոյ խումբը դարձեալ ցրուեց. այստեղից երկու ուսուցիչներ արագ քայլերով անցան մեզանից առաջ, որպէս զի շուտով քաղաք հասնելով, պնացքի տոմսակներ առնեն: Մենք ևս մի փոքրիկ տարածութիւն անտառի միջով անցնելուց չետոյ, կրկին քայլում ենք միօրինակ դաշտի միջով միևնոյն ուրախ տրամադրութեան ներքոյ և արագարագ տարբեր խմբեր կազմելով: Ահա երևացին վերջապէս քաղաքի աշտարակներն և գործարանների բարձր ծխնելոցները. մի քանի հարիւր քաջ ևս և ահա հնչեց հաւաքման նշանացոյցն. արդէն մօտեցել ենք քաղաքին, որ կոչվում է Ապոլլոն *):

Մեր երաժշտական դործիների արտադրած մեղեդին իւր վրայ է դարձնում այստեղ ոչ միայն մանկանց և ծեր անձանց ուշադրութիւնը, այլ ամբողջ փողոցի բնակիչները լցվում են սալահատակի վրայ և մի ահագին խումբ մանուկների շրջապատելով մեզ, քայլում է խմբի հետ ի միասին դէպ երկաթուղու կայարանը: Փողոցների երկու կողմից բարձրանում են 4—5 չարկանի զեղեցիկ և ճաշակով շինած տներ իրանց խանութներով և պատշգամբներով. ահա և մի ահագին շինութեան պատուհաններից դուրս են նայում հարկւրաւոր աչք և կին մարդոց գլուխներ. այդ մի գործարան է և հետաքրքրողներն գործաւորներն են. ահա և մի զեղեցիկ զեղին շինութիւն, որի ճակատի վրայի արձանագրութիւնն իմացնում է որ այդ շինութեամբ կայսերական փոստ և հեռագրատունն է: Այս բոլորն ևս թողնում են իրանց տաւորութիւնը մանկանց վրայ, մանաւանդ այն սանիկների, որոնք Յնաից առաջին անգամ են դուրս գալիս: Քաղաքի մանկանց մի ահագին բազմութեամբ շրջապատուած վերջապէս հասնեք կայարան և բոսն րոպէ ժամանակ ունենք մինչև գնացքի դալն. ժամի 8-ն է ուրեմն ընդամենը քաջել ենք 3 1/2 ժամ Յնաից այստեղ. կայարանում եղող-

*) Ապոլլոն պատիւանում է «Սաքսէն Վայմար-Այզենախի» մեծ դքսութեան և մի գործարանական քաղաք է. բազմաթիւ ծխնելոցներից բարցրացող և քաղաքի մակերոյթը ծածկող սև ծուխն արդէն հեռուից դիտողին հասկացնել է տալիս այդ քաղաքն ունի 18,000 բնակիչ, որոնց զլլաւոր պարագմունքն է գործարանաւորումն և առևտուր բրդեայ գործուածքների. բրդեայ ապրանք պատրաստող գործարաններում աշխատում են մօտ 6,000 անձինք և գործարանաւորում են 180,000 ցէնտներ բուրդ մօտ 12 միլիօն մարկ արժողութեամբ: Կան նոյնպէս գանգակի և երկաթի ձուլարաններ և այլ գործարաններ:

ների ամբողջ ուշադրութիւնը գրաւել է մեր կարգապահութիւնն և երաժշտական խումբն, ամեն ոք ցանկանում է գիտենալ, որտեղից ենք գալիս, որ դպրոցին ենք պատկանում և այլն: Ահա և լսուեցաւ սուլումն և կառախումբը մտաւ կայարան: Երկու ընդարձակ կառքեր (վագոն) ամբողջովին չատկացուեցան մեզ և կարգաւ իւրաքանչիւր բաժանմունք իւր առաջնորդների հետ տեղաւորուեցաւ մաքուր փայտեայ նստարանների վրայ: Հնչեց երրորդ գանգի ձայնն և սանիկները լուսամուտից դուրս նայելով տեսնում են թէ ինչպէս կայարանը, այնտեղ գտանուած բազմութիւնն, ռզիկ եկերքին տնկուած կանաչադարձ ծառերը, հեռագրատիւներն և այլ ամենը դէպ չետ են վազում ճիշտ այնպէս, ինչպէս որ արևը ճանապարհորդում է երկնակամարի վրայ: Գնացքը սլանում է և ահա սանիկներն իրանց սրտի հրճուանքն և ուրախութիւնը արտաշայտում են Eichendorff մի հետեւալ մեղմահնչիւն երգով:

Ում Եստուած կամենում է երջանկացնել,
Ուղարկում է հեռու աշխարհ, նորան
Կամենում է իւր հրաշքներն ապացուցել
Ենտառի, լեռանց մէջ, դաշտի, հոսանքի վրան:

Ծոյլերին, որոնք ընկած են տանը,
Զէ զուարթացնում արեւածաղը.
Նոքա գիտեն միայն օրօր մանկանց,
Հոգսեր և վըշտեր ու հացի պահանջ:

Առուակները կարկաչում են սարերից,
Երտոյտները ծրվում են զուարճանքից.
Ինչպէս չ'երգէի ես նոցա հետ միասին,
Ամբողջ կոկորդից և թարմ կրճքից, ուժգին:

Այսպէս մերթ երգելով, մերթ խօսակցելով և սանիկներին ուրախ տրամադրութեան մէջ պահելով՝ հասանք Վայմար. մեծ դքսութեան մայրաքաղաքն, ուր կառախումբը 10 րոպէ կանգ առնելուց չետոյ, նորից սլացանք դէպ յառաջ: Արդէն ժամի 9 1/2 է հետեւաբար նախաճաշի ժամանակ. սակայն միթէ կարելի է գնացքի մէջ նախաճաշել. փառաւորապէս, բաւական է միայն, որ աւագ ուսուցիչը մայրցանոյ Mahlzeit ասէ. ահա և լսուեցաւ այդ ցանկալի բառը. սանիկներն հանում են իրանց վզից կախուած հացաքսակներից ահագին հացի և վուրստի (կալբաս) կտորներ և գրչահատով պատռներին բաժանելով աղահաբար կլանում են առաջին կտորներն. երեք ու կէս ժամուայ ուղևորութիւնը բաւական էր արդէն նոցա ախորժակը զրգուելու: Այսօրուայ նախաճաշի և ճաշի պաշարն իւրաքանչիւրը վերցրել է իւր հետ, իւր ընտանեաց խոհանոցից, այդ պատճառաւ մէկի ճաշկանձը տարբերվում էր միւսի ճաշկանձից—բաց ճամբարն թէ ամենեքեան ունեն վուրստ. ուսուցիչներն ևս նախաճաշում են միևնոյն կերպիւ: Վերջապէս գործարանները չազեցան կամ գործավարներն չոգնեցան, ծնոտները դադարեցին միանուազ շարժողութիւնից և ուրախ խօսակցութիւնը կրկին սկսուեցաւ: Ուսուցիչներն մեծ մասամբ զբաղուած են լուռ

կերպիւ սանիկները միմեանց հետ ունեցած խօսակցութիւնն և չարաբերութիւնը դիտելով և ժամանակ առ ժամանակ մասնակցելով գրող-ցատրութեանց: Լսուեցաւ սուրումն և կառա-խումբը շուտով կանգ առաւ. կայարանի ահա-գին շինութեան ճակատին մեծատառ գրուած է. ԻՐՖՈՒՐՏ. ուրեմն թողել ենք արդէն «Սաք-սէն Վալմար—Ալգէնայի» մէջ քառուկէն և այժմ գտանուում ենք Պրուսիայի քառուկէն մէջ, այսինքն Գերմանական կայսր Վիլհելմի և նորա երկաթեայ կանցլէր—Բիսմարկի, անմիջապէս կառավարած երկրի վրայ. սակայն մի քառուկ ժամից յետոյ, առանց գնացքի կառքերից վայր իջնելու, կրկին յառաջ սլացանք և կէս ժամից յետ մեքենայի սուրումն յայտնեց, որ մօտեցել ենք Գօթայ. ուրեմն թողել ենք կրկին Պրուսիայի թագաւորութիւնն և գտանվում ենք «Սաքսէն Քօբուրգ Գօթայի» մայրաքաղաքում: Սակայն անցաւ դարձեալ 10 րոպէ, դարձեալ սուրեց և կրկին յառաջ ընթացանք. այժմ դի-մում ենք ուղիով մեր նպատակատեղին:

Ընագ ուսուցչի պատուէրով թէ սանիկներն և թէ ուսուցիչներն արդէն պատրաստուում են, այսինքն կախում են նորից, մինչ այժմ մի կողմն դրուած, պաշտօնական իրանց թիկուն-քից, ցուպերը ձեռք առնում. վերջապէս սուրեց վերջին անգամ և կառավարումը կանգ առաւ. կայարանի ճակատին դրօշմուած է՝ «ԳԵՐԳԵՆ ԹԱԼ»—Georgenthal—իջնում ենք. ահա մի քանի սպիտակ թաշկինակներ են ծածանում օդի մէջ դէպ մեզ ուղղուած. սանիկներն պա-տասխանում են նոյն կերպ. սուր ուսուցիչներ են, որք եկել են մեզ դիմաւորելու իրանց շքո-ւանի մէջ: Ժամի 11 է կնշանակէ՝ երկաթու-ղիով ճանապարհորդելիք 2 1/2 ժամ Ապոլ-դայից մինչ Գեօրգէնթալ: Երկաթուղու կա-ռավարումը թողնելուց յետոյ, նոյն իսկ կայա-րանում դասավորուում ենք և երաժշտութեան առաջնորդութեամբ անցնում քաղաքի գլխա-ւոր փողոցի միջով. փողոցի վրայ ճաշակով շի-նուած տների պատուհաններից դուրս նայող օրիորդների և երիտասարդների նոյնպէս և ակնոցով զարդարուած ձեր կանանց և մարդ-կանց պճնազարդ և նոր մօդայով կարուած հագուստները ցոյց են տալիս, որ տեղական մշտական բնակիչներ չեն, այլ օտարներ, որ եկել են այս փոքրիկ քաղաքի շրջակայ հիա-սքանչ բնութեան վայելչութիւնն ըմպելու: Նոյն իսկ քաղաքը գեղեցիկ դիրք ունի, ձգուած է մի հովտի երկայնութեամբ և շրջապատուած անտառապատ լեռներով. ունի մշտական բնա-կիչ միայն 850: Միևնոյն փողոցի երկայնու-թեամբ մեր խումբը դուրս եկաւ քաղաքից, որպէս զի մօտիկ գտանուած մի պատմական ջրանցք դիտուի: Ջրանցքը դիտելուց յետոյ կրկին վերադարձանք քաղաք. արդէն ճաշի ժամանակ է. թէև փողոցի վրայ կան բազմա-թիւ հիւրանոցներ և ճաշարաններ, սակայն մենք որոնում ենք մի վճիտ աղբիւր. ահա և մի հրապարակի վրայ հոսում է նա երկաթեայ խողովակից. «Abtheilung halt!» (բաժանմունք, կաց) հնչեց հրմանատարի ձայնը. նոյն իսկ ոտ-քի վրայ ճաշակում ենք մեր ճաշն, որ բաղ-կացած է նոյն իսկ հարուստ խորտիկներից, որոնցից կազմած էր մեր նախաճաշն երկաթու-

ղու կառավարմի մէջ. շատերն իրանց հացեցքնե-րը ձգում են դէպի կարկաչահոս, պաղ աղբիւրը, սակայն «համբերութիւնը կեանք է». ով այդ չդիտէ թող սովորէ. այժմ, ոչ ոք իրաւունք չունի մօտենալ աղբիւրին մինչև ճաշը չ'աւար-տուի: Անցաւ մի քառուկ ժամ և ահա սանիկ-ները կարգաւ առ բաժանմունք-բաժանմունք դիմում են աղբիւրին և իրանց վզից կախած թիթեղեայ բաժակներով ըմպում են բնութեան այդ քաղցրագոյն շամպայնը և կաղղուրում:

Աղբիւրը քաղաքի մի հրապարակի վրայ գը-տանուելով՝ յարմարութիւն չունէր մեզ հա-մար հանգստութեան տեղ լինելու, ուստի դի-մում ենք այժմ քաղաքից դուրս գտանուող մի հիւրանոցի առաջ գտանուած ընդարձակ տա-րածութեան վրայ հանգստանալու ուր և շա-րուած են փայտեայ նստարաններ հիւրանոցի ալցելուների համար. հիւրանոցը կոչվում է. Ջիւտցեն-հօֆ (Sihutzenhof) և հիանալի դիրք ունի, որին և մեծապէս նպաստում է անմի-ջապէս հիւրանոցի առաջ գտանուող ընդարձակ կապտագոյն լիճը, ահա այդ լճակի եզրին շարուած նստարանների վրայ պէտք է հան-գստանանք. այդ կլինի այն ժամանակ, երբ կարգով՝ առանց շշուկի հանենք մեր պաշտ-սակները մեր մէջքի վրայից և նոյնպէս կարգով և առանց աղաղակի շարենք միմեանց մօտ, իւրաքանչիւր բաժանմունքն առանձին, որպէս զի վերցնելու ժամանակ նոյնպէս կարգ պահ-պանուի և միմեանց չխանգարենք. պաշտակ-ների մօտ դուրս են և մեր ցուպերն և մնա-ցած քսակներն, որ արդէն մեծ մասամբ դատարկ են: Այժմ իւրաքանչիւր մեր չիշատակարանները ձեռքերնեքստում ենք նստարանների վրայ. իւրաքանչիւր երկու նստարանների մէջ դրուած է մի սեղան. իւրաքանչիւր սեղանի կամ երկու սեղանի շուրջը նստում է մի բաժանմունք իւր առաջնորդի և նորա օգնականի հետ ի միասին: Յառաջ քան չիշատակարանների բանալը լսում ենք մի ուրախալի լուր: Անսպասելի կերպիւ նախախնամութիւնը մի բարի մարդու միջնոր-դութեամբ, ուղարկում է մեզ-գերմանացիներին անչափ սիրելի ըմպելին—մի տալաւ գարեջուր: Դիրեկտոր Ստոյն մի փոքր մեզանից առաջ էր գնացել հիւրանոց, մեր հանգստանալու տեղի մասին խօսակցելու. նա աչքտեղ պատահում է երկու մարդոց, որոնք հետաքրքրուելով մեր լսմբով խօսակցում են տեսչի հետ և լսելով որ մեր սանիկները բոլորն էլ աղքատ ընթանիքի գաւակներ են և արժան պրծնելու համար գնա-ցել ենք աղբիւրի մօտ ճաշակելու, պատուիրում են հիւրանոցի տիրոջ իրաքանչիւր աշակերտին մի, իսկ ուսուցիչներին 2 բաժակ գարեջուր մատակարարել, և վճարելով իրանք գնում են իրանց գործին: Բաց կարմրագոյն հեղանիւթն երկար բաժակների մէջ շարուեցաւ սանիկների առաջ. և երբ բոլորը ստացան, միայն այն ժա-մանակ մի ընդհանուր, «պրօզիդ» (prosid—ձեր կենացն)-ով առաջին կումն արուեցաւ: Այժմ բացուում են չիշատակարաններն և իւրաքանչիւրը մեզանից նշանակում է այսօրուայ ուղևորու-թեան հետեւանքները. և աշխարհադրական տեղեկութիւնները, սակայն ամբողջ ուղևորու-թեան նկարագրութիւնը չենք անում, որ ար-դէն ապագայի գործ է, այլ կարճ նախադա-

սութիւններ կամ միայն բառեր ենք նշանա-կում:

(Կը շարունակուի)

ԲՈՋՄԱՐԵԱՅ ԵՒ ԵՐՋԱՆԻԿ ԿԵԱՆՔԻ ՊԱՅ-ՄԱՆՆԵՐԸ:

Ըստ Բ. Պետրոսի:

(Խնտելիգնեցիայի ֆիզիքական աշխատութիւնը բժշկա-կան տեսակետից առնուած):

Արդէն չափազանց շատ է գրուած այն վնա-սակար և դէպի կորուստ տանող ազդեցութեան մասին, որ ունենում են ծուլութիւնն ու շուշուրութիւնը ֆիզիքական, մտաւոր և բարո-յական առողջութեան վրայ:

Պրօֆիէսոր Կրաֆտ-Էքերնգի երեւելի աշխա-տութիւնը կարճեմ կարող էր ուշքի բերել մարդկանց, բայց այդ աշխատանքները նախ որ քիչ են ժողովրդականացած, հասարակութեան սեփականութիւն դարձած և երկրորդ որ դեռ ևս շատ քիչ են պատահում այնպիսի գրքեր, որտեղ կանոնաւոր դասաւորութեամբ արտա-յայտուած լինին փորձերի և ճշմարիտ դիտու-թեան քարոզած հիմունքների վրայ հիմնուած կեանքի եղանակը (Bordma):

Կենցաղավարութեան որպիսութեան և երկար-ամեայ, իմաստուն և բարոյական կեանքի հար-ցը դեռ մնում է միշտ թարմ և առօրեայ՝ մար-դուս տոչորոգ խնդիրներից մինը: Մեր ժամա-նակակից թույլ, ջղաշէն դարում մարտնչել և խօսել այդ հարցերի մասին, դա բժշկիչների, մանկավարժների, քարոզիչների և աստուածա-բանների պարտականութիւնն է:

Խորասուզվեցէք, լաւ նայեցէք մեր ներկայ կեանքին, ուշի ուշով մտածեցէք նորա ման-րամասնութիւնների մասին և դուք կը տես-նէք, որ մենք մի ինչ որ լաւ բանին, բայց երբէք ցանկացած հետեւանքին չենք հասնում:

Մենք բոլորս ձգտում ենք լինել առողջ, բայց ոչ թէ առողջանում այլ հիւանդանում ենք: Բոլորս ձգտում ենք լինել աւելի խելօք, բայց այնուամենայնիւ մենք բոլորս տգիտա-նում ենք: Բոլորս ցանկանում ենք լինել աւե-լի բարոյական, բայց մենք անվերջ սուտ ենք խօսում, ամեն բանում իրար խաբում, ի ցաւ սրտերնիս, խաբում ենք մեզ ինքներնիս: Մենք շատ յաճախ չենք նկատում այդ բանը, ճշմար-տութեան առաջ փակում ենք աչքերը, չենք կարողանում բանալ այն—ճշմարտութեան կի-զիչ ճաճանչների առաջ և շարունակում ենք ապրել ծոյլ, հիւանդ, ստախոս, խաբեբայ և անհաստատ բնաւորութեան տէր մարդկանց կեանքի կանոններով (տրագիքիաներով):

Մեր դարը հպարտանում է իրան քաղաքա-կրթութիւնով, գիտութեան և արուեստների յառաջադիմութիւնով, բայց տարաբաղդաբար այս բաների հետ միասին նա փայլում է ֆի-զիքականի անկումով, ուղեղային և ջղաշէն հիւանդութիւններով, խելագարների անհաւա-տալի բազմութիւնով, ջղաշէն մարդկանցով և անհատների սակաւակեցութիւնով:

Չեշտ հարստանալու արշաւանքը—մեր դարի բնաբանն է: Մենք այնտեղ ենք երջանկու-

Թիւն որոնում, ուր նա չկայ, չը նայած՝ որ մենք քաղաքակրթութեան և յառաջադիմութեան հետ, պէտք է աւելի իմաստնանայինք, հետևապէս աւելի շուտ, հեշտ և ճիշտ գտնէինք այդ բաղադրութիւնը, երջանկութիւնը:

Բայց միթէ այդ բանում մեղաւոր է յառաջադիմութիւնը, գիտութիւնը, ոչ երբէք: Այս բանում մեղաւոր է մեր ծուլութիւնը և այն զգուհիք, որով մեզանից ամեն միւր վերաբերում է առողջ փիղիկական աշխատանքին: Իրա՛ գիտութիւնը մեզ ասում է, որ քաղաքային կեանքը քայքայում է մեր առողջութիւնը, իսկ մենք փախչում ենք գիւղերից և ապրում քաղաքներում: Գիտութիւնը ասում է որ նստակեաց և անբուն կեանքը առողջութեան կործանիչ է, իսկ մենք ապրում ենք գիշերով, փակուած ու նստակեաց անց ենք կացնում մեր ողջ կեանքը: Ծուլութիւնը աչքան է հեղաշրջել մեր կազմութիւնը, որ մենք վախենում ենք կենդանի բնութիւնից, վախում ենք ազատ և առողջ կեանքից. նա մեզ երևում է տխուր, մեզ անպատճառ հարկաւոր է մեքենայաբար գրգռել մեր ջղերը, որպէս զի որեւէ կերպով կարողանանք կարգի բերել մեր հոգեկան աշխարհը, որ կարողանանք հանգստացնել մեզ: Մենք կարծես վախենում ենք աստուածային լուսից, աշխարհից. ապրում ենք, գուարճանում, աշխատում գիշերը, իսկ ցերեկով հանգստանում, քնում ենք: Գիտութիւնը մեզ ասում է, որ փիղիկական աշխատութիւնը ամբարցնում է մարմինն ու հոգին, բայց մենք երեսներս դարձնում ենք նրանից:

Ստրկութեան դարը թէ, իրապէս և թէ իրաւաբանապէս անցաւ կարծէք, բայց իսկապէս մենք ինքներս առանց այդ բանը նկատելու, դրամազլիսի՝ այդ ոսկի հորթի օգնութեամբ, որին մենք եռանդալից զոհում ենք մեր ամենաթանկագին գանձը, (մեր անձերը), ունինք պատրաստի օտար ձեռներ և նրանց շնորհիւ չանձն չենք առնում ոչ մի փիղիքական աշխատանք և տեսէք այդ բանից ինչ պտուղներ են ստացւում:

Խօսքով մենք գովում ենք փիղիքական աշխատանքը, որպէս օկտակար բան, բայց իրօք աշխատում ենք որքան կարելի հեշտ և շուտ ազատուել նրանից: Մենք փախչում ենք գիւղերից և որոնում ենք, որքան կարելի է, հարմար և բաղադրութեան կեանքը քաղաքում, քաջ գիտենալով միևնույն ժամանակ, որ այդ բանը վնասակար է առողջութեան: Պատրաստ ենք աւելի շուտ ձեռք գարկել բացառապէս մի միայն մտաւոր աշխատանքին, փակուել չորս պատերի մէջ, չըշարժել մեր մարմնի և ոչ մի անկամը, միայն թէ մեր ձեռները ազատ լինին կոշտերից: Գիւղերից շատերը փախան միայն նրա համար, որ այնտեղ աչ ևս չկան ստրուկներ, որոնք մշակէին մեր դաշտերը և մեզ միջոց տալին ձրի ուտելու և գուարճանալուն: Այո, սօցիալական կեանքի պայմաններն այնպէս են, որ եթէ մենք գիւղից չըհեռանանք, քաղցից կը մեռնենք. ահա այս ես լսում ամեն տեղ և ամեն ժամանակ գիւղական այդ փախտականերից: Այսպէս, ահա, մենք որոնում ենք առողջութիւն, բաղադրութիւն, իսկ բաղքը հեռանում է մեզանից և մենք կարծում ենք մեր կեանքը այս է գիւղից այդ

ամօթալի փախտեան հետևանքը. այո, գիւղի կենդանի, ուրախ բնութիւնից, Աստուծոյ լուսից և տգատ օդից, փիղիկական առողջ աշխատանքից փախչելու հետևանքը:

Այժմ տեսնենք թէ ինչ հետևանք է ունենում մեր առողջութեան, հետևապէս և մեր բաղադրութեան վերաբերեալ ինտելիգենտի ժամանակակից քաղաքային կեանքը և ինչ կարող է տալ գիւղականը:

Գ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

(Կը շարունակուի):

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

ՆԻԽԹԵՐ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄԱՌԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

I Թիֆլիզցւոց խնամութիւնը ռուս պաշտօնէից հետ:

Անտազալ գրութիւնը, Թիֆլիզի զինուորական նահանգապետ գեներալ Սիպեգալի-նի ստորագրութեամբ, տպած է հայերէն լեզուով կէս թերթ թուղթի վրայ և 1828 թուին բաժանվում է եղել հասարակութեանը: Այդ գրութիւնից երևում է, որ լիշեալ թուականներում ռուս աստիճանաւորների և մանաւանդ սպայից արտաքին փախը և նշանազգեստը այնքան հրապուրիչ են եղել քաղաքի ռամիկ հասարակութեան համար, որ ծնողներից շատերը շատ անգամ ստոր և անարժան միջոցների են եղել գիմում իրանց աղջիկներին բաղադրաբանելու համար: Չնայելի կամ ֆէյդէի կնիկ լինելը աչք շլացնող մի երջանկութիւն է եղել համարվում անուս և տգէտ շրջանների մէջ և շատերը, որպէս յայտնի է, զոհ են գնացել այդ անյարմար և անհամապատասխան խնամութեանը: Այդ ձգտումը Թիֆլիզի հայերի մէջ շարունակվում է եղել նաև լիստունական թուականներին և առիթ է տուել պ. Միքայէլ Պատկանեանին 1859 թւին գրել «Մօյնի» կամ «Միջի յարդ» կոմիգիան, որ բազմիցս ներկայացուած է հայկական լիստի վրայ:

Թիմեանց լեզուն չը հասկանալը և բարբի ու վարքի անհամապատասխանութիւնը, թողնելով միւս անյարմարութիւնները, ինչպէս երևում է՝ միշտ առիթ են տուել խնամացուներին մէջ անբաւականութիւններ ծագելու և երկու կողմից էլ բողոքողները այնքան ձանձրացրել են տեղական վարչութեանը, որ երկրիս նահանգապետը ստիպուած է եղել հրատարակել հետևեալ յայտարարութիւնը:

Այս հետաքրքիր գրութիւնը առաջ ենք բերում բառ առ բառ և այնպէս, ինչպէս որ կայ բնագրի մէջ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԽԱԼԽԻՆ
ԵՒ ԳԵՂԱՅԵՐՈՒՆ

Բազի Ռաի չինովնիկներ մոռանալով, թէ իրանց վարքը պիտի որ օրինակ ըլի վրաստանի խալխին, չալիշին դալի բարեկամութիւն անիլ աղջիկները ունէցող կնոջէրանց հետ, սաքի էն մտկով, որ առաջի անգամը հավատացնելով մէրէրուն, թէ կողինք ձեր աղջիկները, իժում կարճ բարեկամութիւն գցին ջհէլ աղջիկերանց հետ:

Հիմի մէ քանի արդա ստացա մէրէրումէն, որ գանդատին անում, թէ չինովնիկները իրանց արած խոստմունքը չեն կատարում: Նրանք ուզում են որ ես իրանց աղջիկերանց հոգս իմ վիզս կախիմ ու հրամայեմ չինովնիկներուն նրանց հետ պսակվիլ:

Ես հնարք չը գիտեմ իս թաւուր արգէրու վրա քննութիւն անելու, որդով որ ամօթ է լուծ չէ թէ մէնակ էս թահր անկարգ բան բռնող չինովնիկներուն, հէնց մէրէրուն էլ, որ էն պիւրօրի վախտին խօսքին տալի մատաղ անիլ նրանցը իրանց աղջիկները, որդոնցմէն մէկը չալիշը դալի ինձ հավատացնել թէ էստուր առաջ հրամանք կէր էս թաւուր բանի, ու երեք աղջիկ էլ էս կերպով մարդու եմ տվի. պարտաւորութիւն եմ համարում էդ վերջացնելու համար իմացանիլ, որ թէ մէկէլ էսթահր արգէք ինձ մօդ կու բերեն, էն վախտը մէլաւ բէաբուռ անելով նրանցը՝ չեմ թօղնի ինչպէս չինովնիկներուն, էնպէս էլ մէրէրուն՝ առանց սաստիկ պօղսուդի տակը գցելու:

Այլի ասին չէս էդի
Թիֆլիզի Վոյնի Գաւ-
բէրնարդ Վենքու Ա-
րի-ասնա Սիպեգալին:

1828 ամի. Մարտի 3. Ի Տիֆլիս:

Ա. Ե:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պօլսոյ պատրիարքութիւնը: Մամուլի միջոցաւ կատարուող յանցանքները:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ.—

Կ. Պօլսից: Եզիդիներ: Աւետարանի կազմը:

ՖիլիթեՏՕՆ.—

Մի տօն օր Կովկասում: Արտասահմանեան նամականի. Իմ չիշատակարանից: Բազմամեայ և երջանիկ կեանքի պայմանները:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ.—

Նիւթեր հայոց պատմութեան համար:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Խմբագիր-հրատարակիչ

ԱՅԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն Ն Ե Ր

„Ր Օ Ս Ի Ա“

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ 1881 Թ. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ, ՄԵԾ ՄՕՐՍԿԱՅԵԱ № 13.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԿԱՆՈՒԹ 11,000,000 ՐՈՒՔԼԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնտու պայմաններով և ապահովողների մասնակցութեամբ Ընկերութեան շահերին

Ա.ՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԴ ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԻՑ

Ինչպէս առանձին անձինքների, նոյնպէս և հաւաքական ապահովութիւն գործարաններում ծառայողների և բանւորների,—ապահովութեան վճարները կը ճատումով դիվիդենտի շնորհիւ:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՃԻ ԴԵՄ

Ամենայն տեսակ շարժական և անշարժ գոյքերի

Ա. Պ. Ա. Հ. Ո. Վ. ՈՒ Թ. Ի. Ի. Ն. Տ. Ր. Ա. Ն. Ս. Պ. Օ. Ր. Տ. Ն. Ե. Ր. Ի.

ԴԵՏԱՅԻՆ, ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒ ԾՈՎԱՅԻՆ.

Այն անձինքը, որոնք կամենում են ապահովել կամ զանազան տեղեկութիւններ ստանալ պէտք է դիմեն Վարչութեանը Պետերբուրգում (Մեծ Մօրսկայա, № 13) կամ գործակալ Վ. Լ. Պօտկովին և Ե. Բ. Գօլդֆարբին Թիֆլիզում (Սօլօլակի փող. տուն իշխան Մելիքովի, № 10). և կամ Կաշսրութեան այլ քաղաքներում գտնուող գործակալներին:

Երկաթուղիներով և շոգենաւների վրայ ճանապարհորդողներին դժբաղդ պատահարների դէմ ապահովելու տոմսակները կարելի է նոյնպէս ստանալ երկաթուղու կայարաններում, շոգենաւների գրասենեակներում և Ռուսաստանի քաղաքների գլխաւոր հիւրանոցներում: Ամենայն տեսակ բրոշիրներ ուղարկվում են պահանջողներին ձրիաբար:

(25—12)

ՀԱՅԵՐԷՆ ՌՈՒՍԵՐԷՆ
ԲԱՌԱՐԱՆ

Մամուլի տակ է և մօտաւորապէս եկող տարուայ սկզբին լոյս կը տեսնի վերոյիշեալ աշխատութիւնը: ՀԱՅԵՐԷՆ ՌՈՒՍԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՐԸ արդի աշխարհաբար լեզուի բառարան է, բաղկացած կը լինի 18—20 in 32° տպագրական թերթերից (576—640 երկսիւնեակ երես, մանր № 8 տառերով 43-ական տող ամեն մի սիւնակը): Բառարանի յառաջաբանը կը լինի հայոց լեզուի քերականութեան համառօտ ըսկզբունքները:

Բաժանորդագրութիւնը Թիֆլիզում մէկ թուրքի է, իսկ ճանապարհածախքը հետը 1 Ր. 25 կ. և լոյս տեսնելուց յետոյ «ՀԱՅԵՐԷՆ ՌՈՒՍԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՐ» կ'արժէ երկու թուրքի:

Բաժանորդագրութիւնը բացվում է «Թիֆլիզի Կենտրոնական Դրամաճառանոցի» և նորա գործակալութիւնների միջնորդութեամբ: Այժմ գուրս է եկել 3 թերթ: «ՀԱՅԵՐԷՆ ՌՈՒՍԵՐԷՆ ԲԱՌԱՐԱՐ» աշխատիլ է

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՆԱՂՈՒԲԵԱՆՅԸ

մի քանի մասնագէտների օգնութեամբ:

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԳԻՆԻՔ

Իշխան Իվան Բաբայան—Մախրանյան Դիւղժ և ՄՈՒԻՐԱՆ կալուածքներից, որոնք Մոսկովայի ցուցահանդիսին ստացել են բարձրագոյն մրցանակը որ է Կայսերական Արծիւ

ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻՔ

ՍՊԻՏԱԿ ԳԻՆԻՔ

ՇԱՄՊԱՅՆ

Գլխաւոր պահեստ Թիֆլիզում Գօլովինսկի պրօսպեկտ, տուն իշխան Խվանէ Բագրատիոն—Մուխրանսկու Բաժանմունքներ Պետերբուրգում (Մեծ Մօրսկայա, տուն Տերմինի), Մոսկովայում և Վարշավայում:

Լօռուայ և Ղազախի գիւղերի եկեղեցական ծխական միդասեան ուսումնարանների համար հարկաւոր են գ. դասակարգի 15 ուսուցիչներ և 2 ուսուցչուհիներ: Դիմել թեմական տեսչին առաջնորդարանում:

„Կ Ո Վ Կ Ա Ս“

Ջ Ի Ն Ա Գ Ո Ր Ծ Ա Ր Ա Ն

Գ. ԱԼՈՅԵԱՆՅԻ

Յանձնարարութեամբ պատրաստում է որսորդական ամեն կարգի նորաձեւ հրացաններ, ինչպէս են կենտրոնահար (центрального боя) և լցնովի (шомпольное) հրացաններ՝ ողորկ և պտուտակաւոր փողերով, նմանապէս ՄՈՆՏԵՔՐԻՍՏՈ կոչուած կարաբիններ:

Ջինագործարանը նորոգում է ամեն տեսակ ատրճանակներ, հրացաններ և ձեւափոխում է հրացանների սխտեմները:

Ջինագործարանն ունի առանձին բաժանմունք Երկաթ-փայտագործական և Խաւարական-ձեւափոխական աշխատութիւնների համար: Պահում է նոյնպէս մասնազէտ վարպետ հարի ձեւափոխների վերանորոգութեան համար:

Դիմել՝ Тифлисъ, Солдатскій Базаръ, Оружейная мастерская „КАВКАЗЪ“

Галусту Алоянцъ.

ԱԼԲՕՄ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՇԱՆԱԳՐԵՐԻ

ՀԱՐԹԱԿԱՐ ՏԱՌԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՅՕՐԻՆԵՅ ԳՐ. ՏԱՏԻՉՎԻԼԻ

Այս ալբոմը կովկասեան ցուցահանդիսում արժանացել է մեծագիր արծաթեայ մեդալի:

Վաճառվում է կենտրոնական գրավաճառանոցում:

Գինն է 75 կոպեկ:

3—5

ՊԱՀԵՍՏ

Գ. դեյխանեանի եւ Ընկ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ

Երևանեան հրապարակի և Միջի փողոցի անկիւն, նախկին տուն դեներալ Տէր—Ասատուրովի:

ՊԱՏՐԱՍՏԻ ԿՈՂԻԿՆԵՐ տղամարդկանց և կանանց ամենանոր տարազով. մանրաճախոր կատարվում է գործարանի գնեցով:

ԿԱԶՈՒԵՂԷՆ ԱՊՐԱՆՔ. սպիտակ և սև իւֆտ, ամէն տեսակ ձիակաշի, ապուկա, սափեան, շագրէն, իւֆտի վիտեաժկաներ, պոլովալ, պաղօշվա, թամբի և սիրամեատնի կաշիք:

ԹԱՂԻՔԷ ԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐ. ամէն տեսակ թաղիք և լեզգու եափնջիններ: Գլխաւոր գրասենեակը գտնվում է կաշուէ գործարանի շինութեան մէջ.

Թիֆլիս, Երևանի շօտէ, սեփական տուն:

(9—9)

ԹՂԹԻ

ՊԱՀԵՍՏ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄԻ ԴԻՏԻԱՏԿՈՎՍԿՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ

Ունի փոստի, գրելու, զրքերի, լրագիրների, ծխախոտի գոյնաւոր, կազմի և ուրիշ տեսակ թղթեր. ծախվում են գործարանի գնով. կան նոյնպէս և մեծ քանակութեամբ զրելու պարագաներ:

ԹԻՖԼԻՍ. Դպրոցովայա փողոց. Թիֆլիսի Ազնուականների կալուածական բանկի տուն:

(12—19)

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՄԱԿԱՐ ՏԷՐ-ՍԱՐԳՍԵԱՆԻ

ՀԵՏԵԻԵԱԼ ԱՃԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1) Հայկական զեղազրութեան օրինակներ, երրորդ բարեփոխած տպագրութիւն, գինն է . . . 35 կ.

2) Յօժանդակ կրթութիւններ Հայկական զեղազրութեան օրինակներ. 3 կ.

3) Գեղազրութեան տետրակներ . 5 կ.

Գումարով գնողները զիջումն են ստանում

100—500 օրինակին. . . 10%

550—1000 „ . . . 15%

1200—և աւելի . . . 25%

Ճանապարհածախքը գնողներին վրայ է.

Գիմել Երևան հետեւեալ հասցէներով.

Yumelno Makary Ter-Sarukany.

կամ Զմայ Ter-Grigoryany.

ձքեղ կերպիւ մետաքսով կարած մեծադիր պատկեր, որ ներկայացնում է Անի քաղաքը, ծախվում է ձեռնտու գնով՝ Ակիմովսկի փողոց, կաթոլիկական եկեղեցուց ոչ հեռու, տուն խարովի:

(3—1)

ԵՐԽԱՅԻՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՏԷՐ

ՀԱՄԱՐՁՈՒՄ ԷՆՓԻԱՃԵԱՆՑ

Խանութներում ընդունվում են պատուէրներ թիւթիւն և ծխախոտ պատրաստելու

Պարոն սպառողների պատուէրները կատարվում են ամենայն ճշգրտութեամբ և մատչելի գներով. արժանի են ուշադրութեան ֆունտը 3 ռ. 20 կ. արժողութեամբ և աւելի թանկ թիւնի արժիւնի տեսակ զայնի սիգարների: Նորները: Վաճառվում են

մեծ

քանակութեամբ

Հալսնայի

Վարչակի և Բի-

թիւնի տեսակ

նորը: Վաճառվում են

չունվում է Գալսնայի

փողոցում, տ. Կ. Զուբալովի,

Թիֆլիզի ժողովարանին կից:

Նախկին խանութը—“Կովկաս”

հիւրանոցի տակ:

Գործարանը հիմնուած է 1851 թ.:

Արժանացած է երկու արծաթեայ մե-

դալների 1861-ին և 1863-ին և մի ոսկեա-

մեդալի 1889-ի Կովկասի ցուցահանդիսին:

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ
ՇԻՐՎԱՆԶԱԴԻ
ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ
ՎԵՊԸ

ԳԻՆՆ Է ԹԻՖԼԻՑՈՒՄ 1 Ր.
Ճանապարհի ծախքով 1 ռուբլի 25 կոպեկ:
Վաճառվում է հեղինակի մօտ:
Тифлисъ, Ширванзаде.

ՐԱՖՖԻԻ
ԿԱՅԾԵՐԻ
ՎԵՐՋԸ

Վաճառվում է հեղինակի այլրի
մօտ, Тифлисъ Садовая ул. №
29. домъ Лисицева և Տէր-Սար-
գսեանի իւանութում Дворцо-
вая ул.

ԻԻՂԻ ԳՈՐԾԱՐԸՆ Յ. ԹԱՅԻՐԵԱՆՆԻ և Կ. ԱԼԻՍԵԱՆՆԻ

Գնելով 1880 թուից գոյութիւն ունեցող Մղերբովի իւղի գործարանը, մենք
ոչինչ միջոց չ'ընայեցինք կատարելագործելու արդիւնաբերութիւնը և յատկապէս
Մարսելից մասնագէտ ա-
պսպրեցինք:
Ներկայումս մենք ար-
դիւնաբերում ենք բոլոր-
նի չէլ (զէլթունի) նիւսիսի
(գորու սէլի) ալիք ներկե-
լու համար և այլն իւղ:
Գումարով առնողները
պէտք է դիմեն գործարանը,
որ գտնվում է Երևանում
Հասցէ՝ Երևան, Կենտրոնական հատված Կոմիտասի դեղատնային լինիւթի խանութը
(Երևանեան հրապարակ, տուն Ջակելու) և Սարգսյանի բաղարի բաղարի բաղարի բաղարի:

ԲԱՅՈՒԱԾ Է ԲԱԺ. ԵՒ ՏՊԵՐ. ՀԱՄԱՐ ՊԱՏՐԱՍ Է

Կ. ՏԵՐ - ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆԻ

Ն Ի Մ Ֆ Ա

ՎԵՐԱԳՐՈՎ

ԲԱՆԱՍՏԵՎԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ

ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

Մի մեծ հատորի մէջ ամփոփուած:

Կանխապէս բաժանորդ գրողներին համար 50
կ., տպուելուց յետոյ գինը կ'աւելանայ:

Յանկացողները կարող են գիմել հետևել
Հասցէով. На Дворцовой улицѣ, Гаврилы
Исаевичу Саламбекову.

Հրատ. ՀԱՅԿԱՆՈՅՔ ՏԵՐ-ԱՍՏՈՒԱԾԱՏՐԵԱՆԻ:

Մամուլի տակից դուրս եկաւ

Ե Ի

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է ԲԱՅԱՌԱՊԷՍ „ԿԵՆՏ. ԳՐԱՎԱՃ.“

ԴԱՍԱԳԻՐԲ

Կ Ր Օ Ն Ի

(ՈՒ ՀԱՏՈՐ)

Ուղեցոյց հայ կրօնաւոյցների համար

ՆՈՐ - ՈՒՍՏԻ

Նիւթի մշակութեան առաջին մասն.

Հասցէն. — Тифлисъ, Центральная книжная тор-
говля և կամ Малая Орбеляновская ул. № 26.

Սահակ քոյ. Սահակեանցին:

Ոսկեայ մեդալ

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ
ԲՕԶԱՐԶԵԱՆԻ

Ոսկեայ մեդալ

ԾԽԵԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԸՆԸ ԹԻՖԼԻՑՈՒՄ

Առաջարկում եմ պ. պ. ցանկացողներին ընտիր ծխախոտն և պապիրոս-
ները իմ գործարանի, որ ունի Տաճկական և տեղական ընտիր և թարմ
ծխախոտների պաշար: Պատուէրները կատարվում են գործածողների ճա-
շակի համեմատ և ճշտութեամբ: Իմ մագապիւնումս կան ծխելու համար
ամենալաւ գործիքներ և առարկաներ: Օտար քաղաքներից ստացուած
պատուէրները կատարվում են անյապաղ:

Գործարանիս գլխաւոր մագաղինը գտնվում է Դվորցովայեա փողոցում
Թիֆլիզի ազնուականների բանկի, նախկին Արծրունու, քարվանսարայում:

8 - 27.